

**Uchwała Nr XX/118/2007
Rady Miejskiej w Czeladzi**

z dnia 28 czerwca 2007r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Czeladź na lata 2007 – 2010”

Na podstawie art. 18 ust.1 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz.U. z 2001r. Nr 142 poz. 1591 z późniejszymi zmianami) oraz art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami)

**Rada Miejska w Czeladzi
uchwala, co następuje:**

§ 1.

Przyjąć przedłożony „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Czeladź na lata 2007 – 2010” będący załącznikiem do Uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Czeladź

§ 3.

Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

§ 4.

Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej w Czeladzi
mgr Sławomir Święch

Załącznik
do Uchwały Nr XX/118/2007
Rady Miejskiej w Czeladzi
z dnia 28 czerwca 2007r.

BURMISTRZ MIASTA CZELADŹ

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA CZELADŹ NA LATA 2007-2010

CZELADŹ 2007

**Opracowanie wykonane przez
PRACOWNIA ARCHITEKTURY KRAJOBRAZU „ARKADIA”**

Kierownik zespołu – Martyna Walker

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	4
I. Wprowadzenie.....	5
I.1. Uwarunkowania prawne opracowania programu	5
II. Zabytki w polityce miasta.....	8
II.1. Strategia Rozwoju Miasta na lata 2005-2015.....	8
II.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Czeladź.....	8
II.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Czeladź.....	9
II.4. Program Rewitalizacji Obszarów Miejskich Czeladzi	9
III. Diagnoza zasobów zabytkowych miasta Czeladź	10
III.1. Położenie administracyjne, geograficzne	10
III.1.1. Położenie administracyjne	10
III.1.2. Położenie geograficzne	10
III.2. Zarys historycznego rozwoju Czeladzi	10
III.3. Zabytki nieruchome.....	11
III.3.1. Zasoby zabytkowe Starego Miasta.....	11
III.3.2. Zabytki związane z rozwojem przemysłu	15
III.4. Zabytki ruchome.....	24
III.5. Zabytki archeologiczne.....	25
III.6. Własność oraz stan zachowania zabytków.....	25
III.7. Czynniki tożsamości regionalnej	25
III.8. Status prawny i ochrona zabytków	26
III. 8.1. Zabytki włączone do ewidencji zabytków.....	26
III.8.2. Zabytki objęte ochroną.....	27
III.9. Analiza SWOT zasobów dziedzictwa kulturowego Czeladzi.....	29
IV. Cele i kierunki działań <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami miasta Czeladź</i>	31
V. Wdrażanie programu.....	35
VI. Monitoring i ewaluacja.....	42
Załączniki.....	45
Załącznik 1. Formy ochrony zabytków nie wprowadzone na terenie Czeladzi.....	45
Załącznik 2. Lista obiektów proponowanych do włączenia do ewidencji zabytków.....	46
Załącznik 3. Lista obiektów, proponowanych do wnioskowania do rejestru zabytków.....	49
Załącznik 4. Ochrona i opieka nad zabytkami w polityce państwa oraz w polityce regionalnej i ponadlokalnej.....	50
Załącznik 5. Kompetencje w zakresie ochrony zabytków.....	55
Załącznik 6. Sposoby finansowania inwestycji w dziedzinie opieki nad zabytkami	57
Wykorzystane materiały i literatura	63
Wykorzystane materiały strategiczne.....	63
MAPY	
1. Gminny program opieki nad zabytkami miasta Czeladź, skala 1 : 5 000	
2. Szkic sytuacyjny zabudowy przemysłowej kopalni „Saturn”, skala 1 : 1 000	

WSTĘP

Główną ideą programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowalnej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych. Ważnym jest, aby poprawa ta dokonywała się przy współdziałaniu społeczności lokalnej, w różnych formach życiowej aktywności osób zaangażowanych w opiekę nad zabytkami (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych). Obowiązkiem władz publicznych jest z kolei tworzenie i wspieranie inicjatyw oraz pobudzenie i usprawnienie mechanizmów regulujących opiekę nad zabytkami.

Zabytki mają wartość dzieł sztuki. Wartość ta zależy od stanu zachowania obiektu. Jedyne zadbane, dobrze eksponowane obiekty są postrzegane przez społeczeństwo jako wartości. Zabytki stanowią o tożsamości przestrzeni, nadając jej swoisty *genius loci*, tym samym decydują o jej konkurencyjności. Tak pojmowany zabytek oddziałuje na stan gospodarki i przyczynia się do rozwoju miasta. W tym rozumieniu zabytek włączony w procesy gospodarcze ma wartość ekonomiczną.

Program opracowany jako pierwszy jest kluczowy dla następnych programów. Opiera się na szerokim rozpoznaniu złożonej problematyki i wyznacza priorytetowe kierunki, będące istotnym punktem odniesienia dla programów następnych. Modyfikacja programów w przyszłości winna uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobów oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania programu.

I. WPROWADZENIE

I.1. UWARUNKOWANIA PRAWNE OPRACOWANIA PROGRAMU

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Czeladź (zwany dalej programem) został sporządzony na podstawie umowy B-RM/205/60/06 zawartej w dniu 10.03.2006r. pomiędzy Burmistrzem Miasta Czeladź i Martyną Walker przedstawicielem Pracowni Architektury Krajobrazu „Arkadia”.

Obowiązek opracowania programu wynika z:

- Ustawy z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. nr 16, poz. 950, tekst jednolity Dz. U. nr 142, poz.1591 z późniejszymi zmianami) stanowiącej, że jednym z zadań samorządu gminy jest wykonywanie zadań o charakterze gminnym w zakresie kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, (art. 7.1.9)).
- Ustawy z 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami), zwanej dalej ustawą, stanowiącej, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami (art. 87.1).

Program obejmuje obszar miasta Czeladź w granicach administracyjnych.

Program jest instrumentem realizacji miejskiej strategii działań wobec obiektów zabytkowych zawartej w dokumentach strategicznych.

Procedura sporządzania i kontroli realizacji programu została określona w art. 87. ust 1, 3, 4, 5, 6 ustawy:

- Gminny program sporządza wójt, (burmistrz lub prezydent miasta) na 4 lata.
- Gminny program przyjmuje Rada Gminy (Miasta) po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- Program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
- Wójt (burmistrz lub prezydent miasta), co 2 lata sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta).

Podstawą sporządzenia programu jest ewidencja zabytków (art. 21 ustawy).

Przedmiotem programu są wszystkie zabytki niezależnie od form ochrony, jakimi są objęte, przy czym za zabytek uznaje się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością, stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3, pkt 1 ustawy).

Opiece podlegają, bez względu na stan zachowania (art. 6 ust. 1 i 2 ustawy):

- Zabytki nieruchome, będące w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa,

- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- Zabytki ruchome, będące w szczególności:
 - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcjami, stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 1997, nr 85, poz. 539, z późniejszymi zmianami),
 - instrumentami muzycznymi,
 - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- Zabytki archeologiczne, będące w szczególności:
 - pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - cmentarzyskami,
 - kurhanami,
 - relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków (art. 5 ustawy):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Program realizuje cele szczególne określone w art. 87 ust. 2 ustawy, takie jak:

- włączanie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określanie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką na zabytkami.

II. ZABYTKI W POLITYCE MIASTA

II.1. STRATEGIA ROZWOJU MIASTA CZELADŹ NA LATA 2005-2015

Strategia Rozwoju Miasta Czeladź na lata 2005-2015 (zwana dalej strategią) została przyjęta przez Radę Miejską w 2004r. (Uchwała RM w Czeladzi nr XLII/607/2004 z dnia 30 grudnia 2004 r.). W strategii sformułowano wizję rozwoju miasta:

Czeladź – miasto otwarte na otoczenie, skomunikowane z głównymi ośrodkami gospodarczymi regionu, stawiające na dalszy rozwój handlu i usług, drobną wytwórczość i przetwórstwo, a także wykorzystujące swoje położenie na cele rozwoju. Miasto stanowiące część Aglomeracji Górnośląskiej, oferujące mieszkańcom bezpieczeństwo i wysoką jakość życia. Miasto promujące swoje walory na przyszłość.

Realizacja wizji w duchu zrównoważonego rozwoju będzie się odbywać w czterech wyznaczonych obszarach strategicznych, w których wyznaczono kierunki-cele strategiczne z przypisanymi im programami strategii. Szeroko pojęta opieka nad zabytkami została ujęta w następujących obszarach i programach:

- Obszar zarządzania miastem:
 - Program ZM 1 – Poprawa warunków mieszkaniowych w gminie.
 - Program ZM 2 – Rewitalizacja Starego Miasta.
 - Program ZM 3 – „Ładne i bezpieczne miasto wraz z ochroną dziedzictwa kulturowego i historycznego”.
- Obszar rozwoju gospodarczego miasta:
 - Program RG 2 – Zagospodarowanie terenów i obiektów przemysłowych.
 - Program RG 3 – Rewitalizacja rzeki Brynicy i zagospodarowanie jej doliny na cele rekreacyjno-sportowe.
- Obszar problematyki społecznej:
 - Program S 3 – Rozwój kultury i sportu w mieście.

II.2. STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIASTA CZELADŹ

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Czeladź zostało opracowane w 1999 roku. Załącznik nr 2 do diagnozy i uwarunkowań stanu istniejącego studium... zawiera *Waloryzację kulturową Gminy Czeladź*. W opracowaniu tym znajduje się duża ilość informacji dotyczących zabytków miasta Czeladź oraz wytyczne konserwatorskie.

W roku 2005 została uchwalona *Aktualizacja Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Czeladź* (załącznik do uchwały LXI/920/2005 RM w Czeladzi z 29 grudnia 2005 r.). Określa na politykę przestrzenną gminy. Pozwala na koordynację działań związanych z zagospodarowaniem terenów gminy. W ustaleniach studium uwzględniono problematykę opieki nad zabytkami.

II.3. PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIASTA CZELADŹ

Czeladź nie posiada opracowanego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru miasta. Obowiązujące plany miejscowe dotyczą niewielkich fragmentów miasta i nie uwzględniają elementów ochrony zabytków.

II.4. PROGRAM REWITALIZACJI OBSZARÓW MIEJSKICH CZELADZI

Program Rewitalizacji Obszarów Miejskich Czeladzi (zwany dalej programem rewitalizacji) koordynuje proces przemian przestrzennych, technicznych, społecznych i ekonomicznych, których celem jest przywrócenie funkcji i stworzenie warunków dla rozwoju obszarów kryzysowych. Jest planem strategicznym dotyczącym oddziaływania na poszczególne obszary i sfery miasta w celu poprawy sytuacji w mieście. Horyzont czasowy programu obejmuje lata 2005-2008 oraz zawiera plany inwestycyjne do roku 2015.

Program rewitalizacji zawiera analizy z zakresu: 1) przestrzeni miasta, 2) gospodarki, 3) demografii i problemów społecznych. W wyniku przeprowadzonych analiz podsumowanych analizą SWOT wydzielano sześć obszarów rewitalizacji, z których pięć jest obszarami zainteresowań *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Czeladź*. Są to następujące obszary:

- Obszar 1 - Stare Miasto,
- Obszar 2 - Kolonia Saturn,
- Obszar 3 - Stare Piaski,
- Obszar 4 – tereny przemysłowe
- Obszar 5 – tereny zieleni

Działania i zadania określone w programie rewitalizacji w dużej części stanowią zadania z dziedziny opieki nad zabytkami. Ze względów organizacyjnych w niniejszym *Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Czeladź* nie powtórzono zadań inwestycyjnych zapisanych w programie rewitalizacji dotyczących modernizacji infrastruktury technicznej, układu komunikacyjnego i remontów generalnych obiektów.

III. DIAGNOZA ZASOBÓW ZABYTKOWYCH MIASTA CZELADŹ

III.1. POŁOŻENIE ADMINISTRACYJNE, GEOGRAFICZNE

III.1.1. POŁOŻENIE ADMINISTRACYJNE

Czeladź położona jest w województwie śląskim. Jest jednym z 24 miast Aglomeracji Górnośląskiej tworzących jedną przestrzeń, współzależną funkcjonalnie, gospodarczo i technicznie. Od zachodu i północnego zachodu Czeladź sąsiaduje z Siemianowicami Śląskimi, od południa z Katowicami i Sosnowcem, a od wschodu i północnego-wschodu z Będzinem.

III.1.2. POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Według geografii regionalnej J. Kondrackiego Czeladź położona jest na Wyżynie Śląsko-Krakowskiej w makroregionie Wyżyna Śląska (314.1), w regionie Wyżyna Katowicka (341.13).

Według podziału geomorfologicznego M. Klimaszewski (1972) miasto położone jest w centralnej części Płaskowyżu Bytomsko-Katowickiego należącego do Wyżyny Śląskiej.

III.2. ZARYS HISTORYCZNEGO ROZWOJU CZELADZI

Nazwa Czeladź wywodzi się od nazwy służebnej lub kulturowej i oznacza wg Aleksandra Brücknera i Stanisława Rosponda służbę domową. Pierwsze wzmianki o Czeladzi pochodzą z 1228 r. Nie zachował się akt lokacyjny dla miasta. Przypuszcza się, że miasto Czeladź lokowane było na prawie magdeburskim w połowie XIII w. Najprawdopodobniej akt lokacyjny sporządził książę opolski Władysław wkrótce po tym jak został właścicielem Czeladzi.

Pod względem administracyjnym obszar, na którym znajduje się Czeladź należał do państwa polskiego. W wyniku podziału dzielnicowego (1138) miasto znalazło się w dzielnicy senioralnej, o czym świadczy przynależność obszaru pomiędzy Siewierzem i Bytomiem do diecezji krakowskiej. W XIII w. Czeladź podlegała książętom opolskim. Po podziale księstwa opolskiego w 1281 r. Czeladź znalazła się pod panowaniem książąt bytomskich, a następnie cieszyńskich. W okresie od 1443 do 1791 r. przynależała do księstwa siewierskiego należącego do biskupów krakowskich, a następnie po likwidacji księstwa siewierskiego stała się wolnym miastem Rzeczypospolitej. Po trzecim rozbiórce Polski Czeladź znalazła się w zaborze pruskim i weszła w skład tzw. „Nowego Śląska”. W 1809 r. Czeladź znalazła się w granicy Księstwa Warszawskiego, a po Kongresie Wiedeńskim 1815 r. została włączona do Królestwa Kongresowego. W okresie międzywojennym Czeladź znajdowała się w województwie kieleckim.

Prawdopodobnie już w 1260 r. w Czeladzi znajdowała się parafia. Powołanie parafii wiązało się z faktem przejścia Czeladzi przez księcia Władysława Opolskiego. Patronem parafii czeladzkiej został święty Stanisław kanonizowany w Krakowie w 1254 r. Do końca XVI w. w Czeladzi znajdował się kościół drewniany. W 1611 r. odbyła się konsekracja kościoła murowanego. Kościół ten został wyburzony w 1912 r. po wybudowaniu nowego kościoła według projektu Hugona Kudery z Warszawy.

Czeladź zlokalizowana była przy jednym z najdogodniejszych szlaków z Krakowa na Śląsk. Na Brynicy znajdował się most Gawła wzmiankowany już w 1228r. Tranzyt na Śląsk był oclony. W Czeladzi znajdowała się komora celna poświadczona źródłowo w XV wieku.

Od czasu powstania miasta w XIII w. do połowy XX w. mieszkańcy Czeladzi zajmowali się handlem i rzemiosłem oraz rolnictwem. W drugiej połowie XIVw. w Czeladzi istniał cech żelaźników, stolarzy, rzeźników i młynarzy. W początkach XVIw. Czeladź miała prawo urządzać dwa jarmarki w roku: 8 maja na świętego Stanisława i jesienią 27 września. We wtorki organizowane były targi. W XVIIw. w Czeladzi odbywały się cztery jarmarki w roku oraz był tam ustanowiony skład solny. W tym czasie w mieście istniały cechy: bednarski, knazi, kowalski, krawiecki, kuzmierski, rzeźniczy, sukienniczy, szewski. W XVIIIw. handlowano końmi i bydłem oraz wyrobami garncarskimi. Czeladź była ważnym punktem etapowym w handlu bydłem gnany z Rusi i Małopolski na Śląsk. Od drugiej połowy XIXw. nastąpił gwałtowny rozwój miasta związany z rozwojem przemysłu górniczego.

Lokalizacja kopalń w rejonie Piasków i dawnego folwarku plebańskiego uwarunkowała powstanie nowych dzielnic miejskich. Początki osady Pisaki sięgają 1865r. i wiążą się z powstaniem kopalni „Czeladź”. W tym samym czasie nastąpiła również parcelacja folwarku plebańskiego pod późniejszą kopalnię „Saturn”.

Czeladzianie byli świadkami kilku ważnych wydarzeń historycznych. W 1589r. w Czeladzi podpisane zostały tzw. „Pakta Będzińskie” (Traktat bytomsko-będziński zawarty pomiędzy Rzeczypospolitą a Habsburgami, na podstawie, którego Rudolf II uznał Zygmunta III Wazę prawowitym władcą polsko-litewskim i zobowiązał się nie ingerować w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej.) Sygnatariuszami dokumentu byli Jan Zamojski i Rozenberg.

21 sierpnia 1683r. przez miasto przejeżdżał Jan III Sobieski w drodze do Wiednia. Z tej okazji odbył się zjazd szlachty śląskiej. Przy moście na Brynicy mowę powitalną wygłosił hrabia Wilczek.

W 1697r. w Czeladzi odbył się zjazd szlachty polskiej na czele z wojewodą wołyńskim Janem Jabłonowskim z zamiarem udania się do Augusta Mocnego w celu ofiarowania mu korony polskiej. 28 lipca 1697r. August Mocny zatrzymał się w Czeladzi w drodze do Krakowa.

Czeladzianie brali udział w powstaniach: listopadowym (1830) i styczniowym (1863). Za udział w powstaniu styczniowym miasto zostało zdegradowane do rangi osady i włączone do gminy Gzichów. W 1915r. Czeladź odzyskała prawa miejskie.

III.3. ZABYTKI NIERUCHOME

Zabytki czeladzkie związane są z dwoma zachodzącymi na terenie miasta, historycznymi procesami rozwoju gospodarczego. Pierwszą grupę zabytków nieruchomości tworzą obiekty będące śladami rozwoju miasta średniowiecznego, kształtowane w okresie od początków miasta do XX wieku. Do drugiej grupy należą obiekty związane z rozwojem przemysłu pochodzące z przełomu XIX i XX wieku.

III.3.1. ZASOBY ZABYTKOWE STAREGO MIASTA

1) Układ urbanistyczny

Zabytkiem Czeladzi o wartości regionalnej jest dobrze zachowany średniowieczny układ urbanistyczny miasta lokacyjnego wraz z fragmentami przedmieść. Układ ma kształt zbliżony do owalu i jest dopasowany do rzeźby terenu. Układ dróg miejskich tworzy charakterystyczne

wrzeciono. Do dnia dzisiejszego zachowały się elementy miasta lokacyjnego: centralnie położony rynek o kształcie zbliżonym do kwadratu wraz z ciągami komunikacyjnymi wybiegającymi z naroży oraz parcele przyrynkowe. Miastu lokacyjnemu towarzyszą przedmieścia: Bytomskie rozbudowane wzdłuż dawnej drogi do Bytomia i Raciborskie. W układzie drożnym i zabudowie przedmieść wyraźnie zauważalna jest rola traktu o kierunku wschód-zachód – dawnego, ważnego traktu tranzytowego z Krakowa na Śląsk.

Rys.1. Szkic sytuacyjny rejonu Starego Miasta w Czeladzi z naniesionymi obiektami zabytkowymi.

2) Zabudowa miejska

Dominująca jeszcze w początkach XX wieku zabudowa drewniana z ogródkiem kwiatowym należy obecnie do rzadkości, a zachowane obiekty zazwyczaj są zrujnowane lub w złym stanie technicznym. Do czasów współczesnych nie zachowały się charakterystyczne dla Czeladzi budynki z dachem łamanym i sienią przejazdową. Wśród obiektów drewnianych na uwagę zasługują nieliczne dobrze zachowane budynki położone przy ulicy Bytomskiej 16, Ciasnej 2 i Pieńkowskiego 39.

Przy ulicy Kościelnej 3 zachował się jeden dom z podcieniami, datowany na początek XIX w. Jest to obiekt parterowy, tynkowany o konstrukcji drewniano-murowanej, z podcieniem wspartym na trzech kanelowych, murowanych kolumnach o wydatnie rozbudowanych partiach cokołowych. Dom jest usytuowany szczytowo do ulicy. Budynek

jest kryty półszczytowym dachem z charakterystycznym wysuniętym okapem. Dach jest pokryty gontem.

W czasach historycznych na terenie Czeladzi powstawały również obiekty murowane. Do czasów współczesnych zachował się budynek dawnego zboru ariańskiego z 1. połowy XVII w. położony przy ulicy Rynkowej 2 oraz kamienica z początków XIX w. zlokalizowana przy Rynku nr 22.

Budynek dawnego zboru ariańskiego to budynek parterowy, tynkowany, murowany z kamienia częściowo podpiwniczony, na rzucie prostokąta, usytuowany kalenicowo, kryty czterospadowym dachem o wysuniętym okapie wspartym na profilowanych belkach. Obecnie dach kryty jest blachą trapezową. Na osi budynku znajduje się ozdobny portal.

Murowana kamienica to budynek dwukondygnacyjny z częściowo użytkowym poddaszem, tynkowany, podpiwniczony, usytuowany szczytowo do ulicy, kryty dachem dwuspadowym, pokryty papą. W partii połączenia dachu znajduje się barokowy szczyt. Pierwotnie budynek posiadał przejazd bramny.

W dzisiejszej zabudowie starego miasta dominują budynki murowane z przełomu XIX i XX w. oraz z początku XX w. Są to najczęściej obiekty parterowe lub dwukondygnacyjne, lokalizowane kalenicowo w linii zabudowy, posadowione na rzucie prostokąta, zazwyczaj trój- lub pięcioosiowe, podpiwniczone, wykonane z cegły lub kamienia (również z materiałów łączonych cegła i kamień) czasem tynkowane, kryte dachami dwuspadowymi o niewielkim kącie nachylenia połączenia dachowych. Dachy pokryte są papą, dachówką cementową lub blachą. Charakterystycznym elementem jest przejazd bramny znajdujący się w skrajnych lub środkowych osiach elewacji. W niewielkich parterowych budynkach zamiast bramy przejazdowej w środkowej osi znajdują się dwuskrzydłowe drzwi wejściowe z nadświetlem prostokątnym lub zamkniętym łukiem odcinkowym. Domy posiadają skromny detal architektoniczny - częściowe boniowanie, pilastry, lizany, uproszczone formy gzymsów lub obramowań okiennych, szczytów, ścianek attykowych, balkonów, niewielkie nisze zamknięte łukiem pełnym mieszczące figury lub obrazy świętych umieszczone w górnej partii elewacji.

Na uwagę zasługują również obiekty powstałe w okresie międzywojennym w stylu modernistycznym m.in. budynek dawnego kina „Uciecha” przy ul. 1-Maja czy budynek szkoły przy ul. Katowickiej 42.

Charakterystycznym dla Czeladzi elementem były murowane, tynkowane ogrodzenia wykonane z kamienia łamanego lub cegły, w których osadzone były zdobione drewniane, dwuskrzydłowe, prostokątne lub zamknięte łukiem pełnym bramy z furką, często kryte dwuspadowymi dachami od góry krytymi gontem. Ogrodzenie tego typu zachowało się jeszcze przy ul. Kaczej 8.

W południowo-zachodniej części starego miasta, na wzniesieniu ograniczonym ulicami Bytomską, 1-Maja, Podwalną i Walną położony jest **kościół p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika**. Budowany był w latach 1905-1912 według projektu Hugona Kudery. Został on zlokalizowany w sąsiedztwie obiektu wcześniejszego, rozebranego po zakończeniu budowy. Kościół jest murowany, dwuwieżowy, bazylikowy, trójnawowy, założony na rzucie krzyża łacińskiego, z wyższym, poligonalnie zamkniętym prezbiterium oraz dwoma zakrystiami. Na skrzyżowaniu transeptu, prezbiterium i korpusu nawowego znajduje się sygnatura na rzucie ośmioboku zwieńczonego hełmem zbliżonym do ostrosłupa. Teren kościoła od północy, zachodu i południa ogranicza wysoka skarpa częściowo obrośnięta

drzewami. Od północnego-zachodu do kościoła prowadzą monumentalne schody. Drugie wejście na plac kościelny prowadzi od ulicy Kościelnej. Na placu kościelnym znajdują się dwie kamienne figury przedstawiające Najświętszą Marię Pannę (na północnym-wschodzie) oraz Jana Nepomucena (na północnym-zachodzie). Kościół swoimi rozmiarami przytłacza, niewielką w skali, zabudowę starego miasta.

3) Cmentarze

- a) **Cmentarz parafialny kościoła rzymsko-katolickiego p.w. Św. Stanisława Biskupa i Męczennika** w Czeladzi położony jest na południe od starego miasta, na stoku południowym, na terenie ograniczonym ulicami Cmentarną, Nowopogońską, Reymonta, Górną. Powstał w wyniku rozbudowy cmentarza wcześniejszego położonego przy dzisiejszej ulicy Górnej, założonego prawdopodobnie w 1750r. Otoczony jest tynkowanym murem z kamienia łamanego. Brama główna zlokalizowana jest od strony południowej. Bramy boczne znajdują się od strony wschodniej i zachodniej. Budynek administracji znajduje się w linii muru przy bramie zachodniej. Cmentarz posiada układ kwaterowy wyznaczony trzema alejami o kierunku północ-południe i trzema o kierunku wschód-zachód. Aleją główną cmentarza jest środkowa aleja o przebiegu północ-południe. Na dużym spadku terenu przechodzi ona w betonowe schody. Na cmentarzu rośnie starodrzew (jesiony, kasztanowce, topole) oraz duże żywotniki. Najstarsze zachowane nagrobki pochodzą z końca XIXw. np. grób rodziny Janotów z 1877r, grób rodziny Piechowiczów z 1888 r. Groby posiadają różne formy architektoniczne - grobowce, płyty nagrobne, nagrobki wolnostojące, krzyże nagrobne.
- b) **Cmentarz żydowski** – znajduje się przy ulicy Będzińskiej. Został założony w 1912r. daleko poza starym miastem, przy wschodniej granicy Czeladzi, w terenie lekko opadającym ku wschodowi. Jest ogrodzony częściowo murowanym i częściowo stalowym ogrodzeniem. Na cmentarzu zachowanych jest ok. 3000 macew o skromnej dekoracji związanej z rytualną symboliką żydowską oraz trzy stelle z polichromiami – obiekty rzadkie w regionie. Znajdują się tam również ruiny tzw. domu oczyszczenia lub domu przedpogrzebowego. Aleja centralna podkreślona jest drzewami. Obiekt nie posiada dokumentacji konserwatorskiej.
- c) **Cmentarz epidemiologiczny (choleryczny)** - był użytkowany w latach 1905-1914. Jest to niewielki cmentarz położony przy ulicy Strzeleckiej na prostokątnej, zadrzewionej, działce. Jego układ jest zatarty.

4) Tereny zieleni

Na wschodnim brzegu Brynicy, pomiędzy rzeką a ulicą 1-Maja i Katowicką znajduje się fragment założonego w 1905 roku parku (pow. 2,40 ha). Pierwotnie obiekt zajmował teren po obu stronach dzisiejszej ulicy 1-Maja. Od północy park zamyka budynek dawnego kina Uciecha. Tam też znajduje się pomnik poległych w walce z okupantem. Zadrzewienia tworzą topole, brzozy, kasztanowce, jesiony w wieku ok. 70 lat. W części środkowej założono w 2. połowie XXw. plac zabaw dla dzieci, korty tenisowe oraz szkołę podstawową. Zachodnia część parku obsadzona jest topolami włoskimi. We wschodniej części aleje obsadzone są jabłoniami purpurowymi oraz lipami. Do parku prowadzą liczne wejścia od ulicy 1-Maja i Katowickiej. Od strony zachodniej znajdują się dwa wejścia przez kładki przerzucone na Brynicy.

III.3.2. ZABYTKI ZWIĄZANE Z ROZWOJEM PRZEMYSŁU

Zabytki związane z rozwojem przemysłu zlokalizowane są w południowej części Czeladzi. Należą do nich:

- Zabytki związane z dawną kopalnią „Czeladź”.
- Zabytki związane z dawną kopalnią „Saturn”.
- Inne obiekty zabytkowe związane z przemysłem.

1) Zabytki związane z dawną kopalnią „Czeladź”.

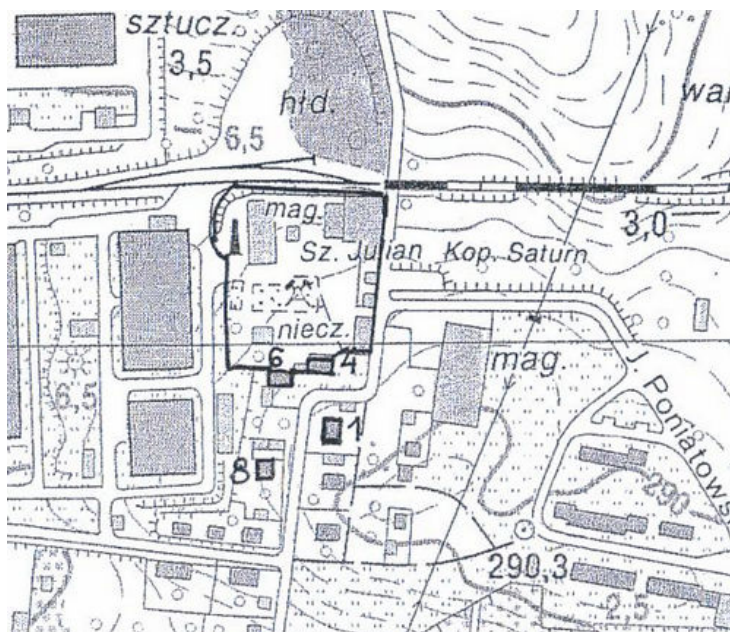
Zespół obiektów zabytkowych związanych z dawną kopalnią „Czeladź” położony jest w południowo-wschodniej części miasta, w rejonie dzielnicy Piaski. Tworzą go:

- Teren poprzemysłowy zespołu zabudowy szybów Piotr i Paweł, pomiędzy ulicami Kościuszki, Francuską i Graniczną.
- Zespół zabudowań szybu Julian w rejonie ulicy Poniatowskiego.
- Osiedle robotnicze „Piaski” (osiedle francuskie).

a) Teren poprzemysłowy zespołu zabudowy szybów Piotr i Paweł (ul. Kościuszki, Francuska, Graniczna)

Obiekty przemysłowe zespołu zabudowy szybów Piotr i Paweł zostały prawie w całości wyburzone w latach 90. XX-w. Dawne obiekty zachowały się jedynie w rejonie tzw. Starego Placu. Nie posiadają one dużych walorów historycznych.

b) Zespół zabudowań szybu Julian (ul. Poniatowskiego)

Rys.2. Szkic sytuacyjny rejonu Szybu Julian w Czeladzi z naniesionymi obiektami zabytkowymi.

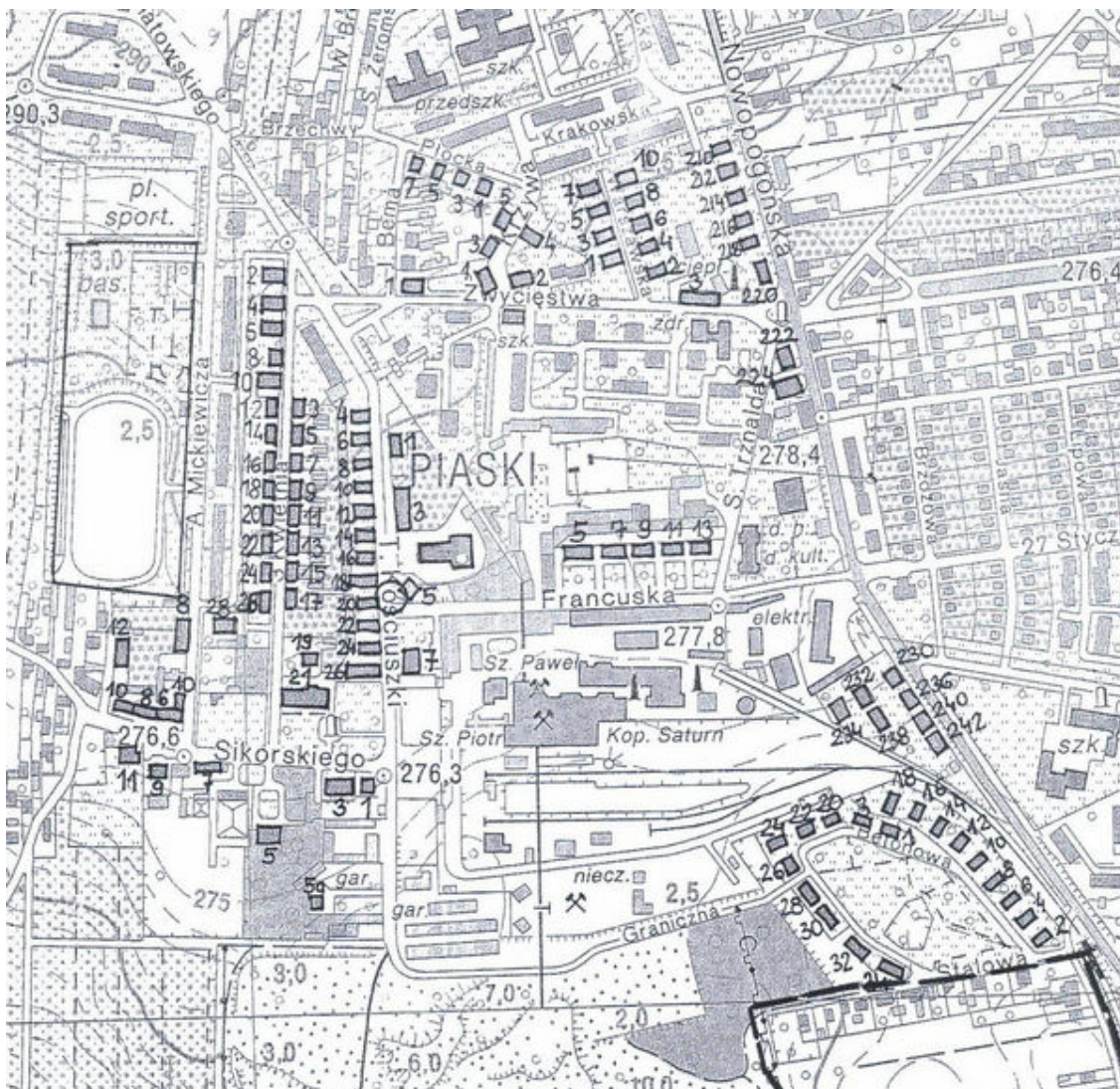
Zespół zabudowy szybu Julian nie zawiera głównych elementów pierwotnej struktury. W zespole zachowane są tylko trzy dawne obiekty:

- Budynek dawnej kotłowni i łaźni (bez komina) z 1903 roku, przekształcony w latach 80. XX w.
- Budynek kompresorowni z 1903r. wnętrza przekształcone w 1996r.
- Budynek dawnej kuźni z 1903r. przekształcony w latach 80. XX w.

Zespołowi towarzyszą zachowane budynki mieszkalne (ul. Poniatowskiego 1,4,6,8), w tym:

- Budynki wielorodzinne przeznaczone dla robotników: nr 1 to obiekt parterowy z ogródkiem od frontu, nr 4 obiekt dwukondygnacyjny.
- Budynki przeznaczone dla kadry urzędniczej o charakterze willowym (nr 6 i 8).

c) Osiedle robotnicze „Piaski” (osiedle francuskie)

Rys.3. Szkic sytuacyjny dzielnicy Piaski w Czeladzi z naniesionymi obiektami zabytkowymi.

Osiedle robotnicze „Piaski” zostało wybudowane przez Towarzystwo Akcyjne Czeladź. Jest ono położone na południowy-wschód od starego miasta w sąsiedztwie zabudowań przemysłowych szybu Piotr i Paweł kopalni „Czeladź”. Tworzy go kilka zróżnicowanych pod względem architektury i kompozycji zespołów zabudowy realizowanych w okresie od końca XIX w. do lat 30 XX w. Wszystkie budynki zarówno robotnicze jak i urzędnicze mają proste, mało zróżnicowane bryły. Są to budynki podpiwniczone, ze stropami ceramicznymi w piwnicy i drewnianymi powyżej, murowane z cegły lub kamienia z ceglany detalem (opaski, lizeny, gzymsy, cokoły). W konstrukcji niektórych budynków położonych przy ulicy

Betonowej i Płockiej zastosowano nowatorską wówczas technologie lanego betonu. Parterowe budynki typu czworaki lub w piętrowe domy wielorodzinne przeznaczone były na mieszkania dla robotników. Mieszkania urzędnicze lokowane były w zabudowie typu willowego lub kamienicach.

Osiedle tworzy pięć zespołów zabudowy:

o Zespół zabudowy mieszkaniowej przy ulicach 3-go Kwietnia, Kościuszki, Mickiewicza, Sikorskiego w tym:

Przy ul 3 Kwietnia znajdują się:

- Budynki mieszkaniowe dla robotników (nr 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 24) - prawdopodobnie najstarsze obiekty pochodzące z początków XX wieku.
- Willa dla wyższej kadry górniczej (nr 19).
- Budynek dawnej ochronki (nr 28).
- Budynek dawnej dyrekcji kopalni (nr 21).

Przy ulicy Kościuszki znajdują się:

- Budynki mieszkaniowe dla robotników (nr 1, 4, 6, 7, 9, 11, 13, 15, 17).
- Budynek dawnej szkoły - obecnie dom katolicki (nr 3).
- Zespół kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Bolesnej (nr 5) neoromański, wybudowany w latach 1922-1924, według projektu dziekana kapituły Beranson ks. inż. Abgreła, z kamienia naturalnego i sztucznego wykończony w cegle. Teren kościoła jest ogrodzony. W granicy terenu znajduje się jeszcze kaplica cmentarna, stary cmentarz parafialny, kamienna grota Matki Boskiej, starodrzew i plebania (ul. Francuska 1).

Przy ulicy Mickiewicza znajdują się:

- Budynek mieszkalny (nr 8).
- Budynek mieszkalny (nr 10) - stanowiący integralną część zespołu kamienic położonych przy ulicy Sikorskiego nr 6, 8, 10.

Przy ulicy Sikorskiego znajdują się:

- Dawna willa głównego mechanika kopalni (nr 1).
- Dawny klub urzędniczy (nr 3) o architekturze w duchu francuskiego renesansu otoczony niewielkim parkiem.
- Pałacyk Vidnneya – dawna willa dyrektora kopalni (nr 5) o architekturze klasycyzującej, otoczona parkiem – obecnie „Dom Opieki Społecznej”.
- Wielorodzinne budynki pracownicze (nr 5a, 7, 12).
- Wille kadry pomocniczej (nr 9, 11).
- Kamienice mieszkalne dla urzędników kopalni (nr 6, 8, 10).

o Zespół zabudowy przy ulicy Krzywej, Warszawskiej, Nowopogońskiej i Zwycięstwa.

Przy ulicy Krzywej znajdują się:

- Budynki mieszkalne dla robotników (nr 1, 2, 3, 4, 5).

Przy ulicy Warszawskiej znajdują się:

- Budynki mieszkalne dla robotników (nr 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10).

Przy ulicy Nowopogońskiej znajdują się:

- Budynki mieszkalne dla robotników (nr 210, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 224).

Przy ulicy Zwycięstwa znajduje się:

- Budynek dla urzędników niższego rzędu (nr 1).
- Kamienica mieszkalna ze sklepami w przyziemiu (nr 3).

o Zespół zabudowy przy ulicy Francuskiej

Przy ulicy Francuskiej znajdują się:

- Budynki mieszkalne z ogródkami od frontu (nr 7, 9, 11, 13).
- Budynek dla średniej kadry technicznej z ogródkiem - tzw. sztygarska (nr 5)

o Zespół zabudowy przy ul. Betonowej i Nowopogońskiej

Przy ulicy Betonowej znajdują się:

- Wielorodzinne budynki mieszkaniowe dla robotników (nr 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18).
- Parterowe budynki dla robotników (nr 1, 3, 20, 22, 24, 26, 28).
- Parterowe budynki dla średniej kadry technicznej - tzw. sztygarski (nr 30, 32, 34).

Przy ulicy Nowopogońskiej znajdują się:

- Wielorodzinne budynki dla robotników (nr 230, 232, 234, 236, 238, 240, 242).

o Zespół zabudowy przy ul. Płockiej:

Przy ulicy Płockiej znajdują się:

- Budynki mieszkalne z ogródkami (nr 1,3,5,7).

Najstarsze obiekty osiedla robotniczego Piaski znajdują się przy ul. 3-Kwietnia. Są to budynki wielorodzinne z czerwonej cegły przeznaczone dla robotników. Zabudowa ma charakter koszarowy.

Podobny charakter ma zabudowa przy ul. Kościuszki, z tym, że tworzą ją budynki murowane z kamienia wapiennego z detalami wykonanymi w cegle.

Zespoły zabudowy powstające w kolejnych etapach uwzględniały już zdobycze ówczesnej myśli społecznej, urbanistycznej i architektonicznej. Budynkom mieszkalnym towarzyszy zielen realizowana w różnych formach: w postaci ogródków (ul. Francuska, Płocka), typu parkowego (ul. Betonowa), w formie skweru (ul. Krzywa, Nowopogońska). Najbardziej reprezentacyjna część osiedla położona jest w rejonie ulicy Sikorskiego i 3-Kwietnia. Wszystkim budynkom położonym, w tym rejonie towarzyszy zielen zarówno bezpośrednio związana z budynkiem jak i ogólnie dostępna. Znajdują się tam budynki mieszkalne typu willowego przeznaczone dla najwyższej kadry urzędniczej kopalni oraz obiekty socjalne i administracyjne. Obiekty socjalne osiedla to: szkoła (obecnie dom katolicki przy ul. Kościuszki 3), boisko Towarzystwa Gimnastycznego Sokół (róg ul. Francuskiej i Nowopogońskiej), Ogród Jordanowski położony przy ul. Mickiewicza (obecnie bardzo zaniedbany) i boisko Związku Podoficerów Rezerwy (ul. Mickiewicza). Przy ulicy Kościuszki 5 znajduje się zespół kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Bolesnej. Cmentarz parafialny kościoła rzymsko-katolickiego p.w. Matki Boskiej Bolesnej położony jest w południowej części miasta, przy ulicy Szybikowej. Założony był w latach 30. XX w. Bramy znajdują się od ul. Szybikowej i Saturnowskiej. Na cmentarzu brak obiektów o wartościach historycznych.

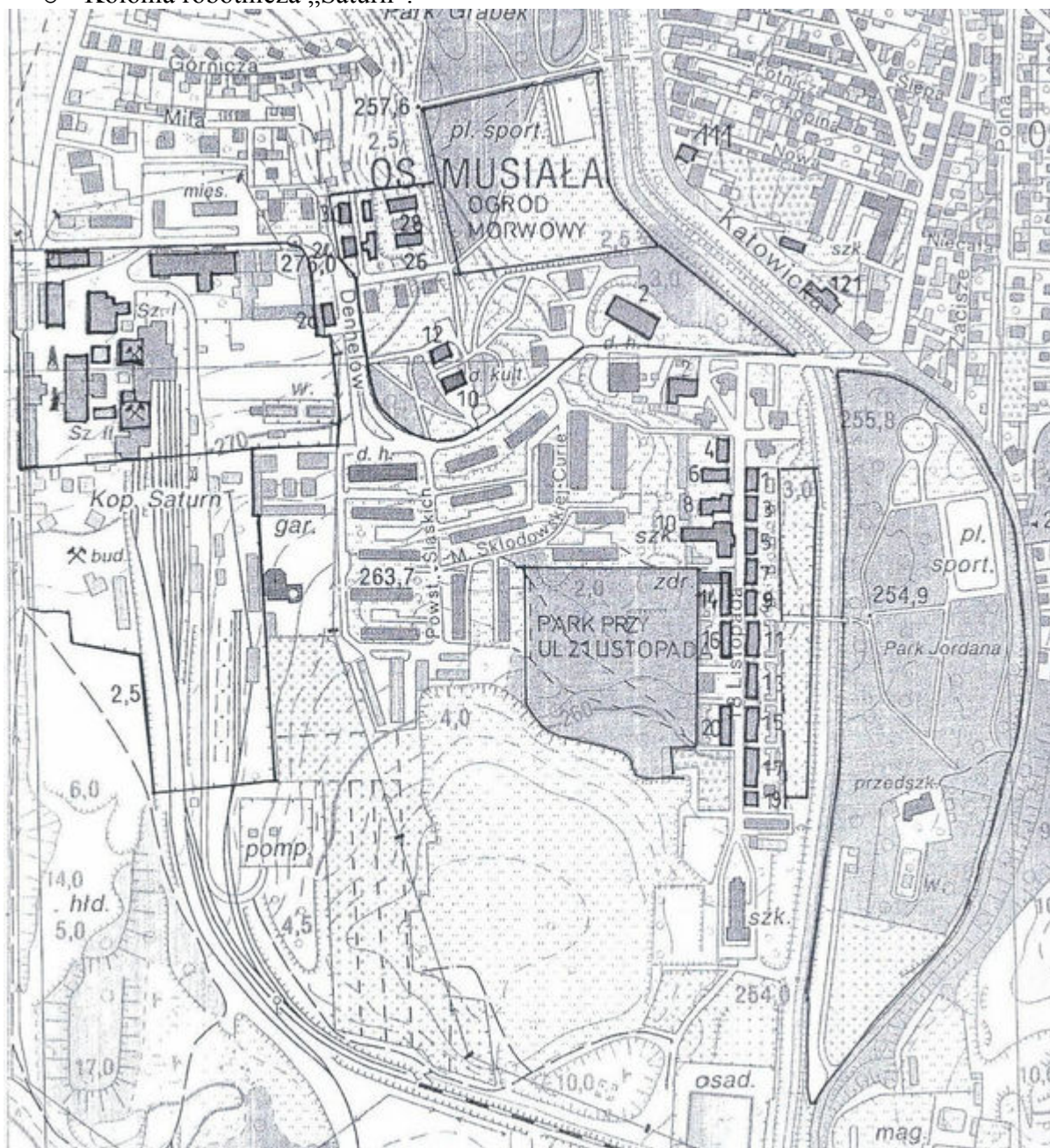
Zespół zabudowy osiedla Pisaki (osiedle francuskie), pomimo narastania w czasie ma charakter jednorodny. Jest jedynym tak rozbudowanym i kompletnym pod względem układu urbanistycznego i zabudowy osiedlem patronackim w Zagłębiu. Dorównuje najlepszym wzorom osiedli niemieckich Górnego Śląska. Obecny układ przestrzenny osiedla jest

częściowo zaburzony niefortunną lokalizacją bloków mieszkalnych i wyburzeniem części obiektów gospodarczych. Część obiektów jest przebudowana.

2) Zabytki związane z dawną kopalnią „Saturn”

Zespół kopalni „Saturn” wraz z towarzyszącymi mu obiektami administracyjnymi, socjalnymi mieszkaniowymi położony jest w południowo-zachodniej części miasta na terenie dawnego folwarku plebańskiego (Pustych Jakubowic). W skład tego zespołu wchodzi:

- Zespół zabudowy przemysłowej kopalni „Saturn” (ul. Dehnelów 2).
- Kolonia robotnicza „Saturn”.

Rys.4. Szkic sytuacyjny rejonu dawnej kopalni „Saturn” w Czeladzi z naniesionymi obiektami zabytkowymi.

a) Zespół zabudowy przemysłowej kopalni „Saturn” (ul. Dehnelów 2)

Zabudowa przemysłowa kopalni „Saturn” powstała na przełomie XIX i XX w. Zespół ma ujednolicony historyzujący charakter. Tworzą go obiekty murowane, nie tynkowane, z cegły z kamiennymi partiami w przyziemiach (ociosy). W grupie budynków frontowych i produkcyjnych niektóre partie są wtórnie otynkowane. Zabudowa jest zróżnicowana pod względem wysokości: jedno, dwu, lub trzykondygnacyjna. Większą liczbę kondygnacji posiadają nadszuby. Budynki są przykryte dachami kombinowanymi, złożonymi zazwyczaj z kilku przylegających do siebie partii dwupołaciowych, kryte papą lub blachą falistą. W strukturze przestrzennej wyróżniają się segmenty głównych obiektów produkcyjnych – basztowe nadszuby I i II, wydłużona partia kotłowni z dwoma charakterystycznymi kominami, siłownia z wieżą rozdzielczą pozorująca obiekt obronny oraz pierwszoplanowa grupa obiektów frontowych. Forma architektoniczna niektórych obiektów została naruszona wtórnie wprowadzonymi zmianami.

Zespół kopalni „Saturn” tworzy dużą jednostkę o w pełni rozwiniętej strukturze przestrzennej charakterystycznej dla zakładu wydobywczego z końca XIX wieku i początków XX wieku. Najcenniejszymi obiektami przemysłowymi zespołu są:

- Budynek nadszuby szybu I ze stalową wieżą (dawna wieża basztowa), powstały w latach 1892 i 1902 przebudowany w latach 60. i 70. XX w.
- Budynek maszyny wyciągowej szybu I wraz z parowo-elektrycznym urządzeniem wyciągowym, z lat 1902 i 1910, (drobne zmiany z okresu międzywojennego i lat 60. XX w.).
- Budynek nadszuby szybu II z 1890 r. (dawna wieża basztowa), wzmocniony w 1949r. – obiekt unikalny.
- Budynek maszyny wyciągowej szybu II z 1890 r. z urządzeniem wyciągowym z 1901r. przebudowany w 1910r. i w 1960r. (likwidacja parowego napędu z pozostawieniem niektórych pierwotnych podzespołów).
- Budynek dawnej elektrowni, z lat 1902-1908 z drobnymi przekształceniami z 1965r. i lat 80. XX w. wyposażony w unikalne urządzenia.

Obiektami cennymi są również:

- Zespół zabudowań dawnej kotłowni z ok. 1890r i 1900r., kilkakrotnie przebudowywany w latach 20. i 60. XX w. z pozostałością wyposażenia – dwa kotły z 1924r. (zbiorniki wody).
- Zespół budynków warsztatu mechanicznego i kuźni z 1900 r., nadbudowany w partii południowej i obudowany w latach 70. XXw.
- Dawna rozdzielnia i stacja trafo (budynek magazynu silników elektrycznych) z 1914r., z nieznacznie przekształconą elewacją w latach 80. XXw.
- Zespół budynków administracji, cechowni i łaźni z lat 1910-1911 przebudowany od strony zachodniej i obudowany od południa i wschodu w latach 60. i 70. XXw.
- Stacja sprężarek (kompresorownia) zlokalizowana przy szybie I z ok. 1900r. częściowo przekształcona w okresie powojennym.
- Budynek magazynu głównego, garaży i biur z lat 1900-1913, przebudowany w latach 60.i 70. XXw.

b) Kolonia robotnicza „Saturn”

Kolonia robotnicza „Saturn” powstała w okresie od końca XIXw. do lat 20. XXw. Obiekty najstarsze znajdują się przy ulicy 21-Listopada. Najwcześniejsze z nich pochodzą z końca XIX wieku i należy je wiązać z okresem, gdy właścicielem kopalni był Książę Hohenlohe Oringer. Pozostałe obiekty koloni zostały wybudowane przez Towarzystwo Górniczo-Przemysłowe „Saturn”. Mieszkania robotnicze lokowane były w piętrowych

domach wielorodzinnych przy ul. 21-Listopada i ul. Legionów. Zabudowania urzędnicze znajdowały się przy ul. 21- Listopada i ulicy Dehnelów. Tam też znajdowały się obiekty socjalne i administracyjne. Budynki zarówno robotnicze jak urzędnicze są murowane z cegły i tynkowane (z wyjątkiem budynków przy ul. 21-Listopada murowanych z czerwonej cegły, przypominających *śląskie familoki*). Obiekty posiadają ceglany detal architektoniczny (opaski, lizeny, gzymsy, cokoly). Wszystkie budynki są podpiwniczone, ze stropami ceramicznymi w piwnicy i drewnianymi powyżej. Pierwotnie wszystkie budynki były kryte dachówką, obecnie w większości wymienioną na papę lub eternit.

Zabudowania przy ulicy Legionów i Dehnelów reprezentuje już nową myśl socjalną, architektoniczną i urbanistyczną. Obiekty realizowane były przez polskich twórców i reprezentują różne formy stylu dworskowego uznawanego ówczesnie z architekturę narodową.

Kolonia robotnicza „Saturn” składa się z trzech odrębnych zespołów zabudowy:

o Zespół zabudowy przy ul. 21-Listopada (Stara Kolonia).

W skład zespołu zabudowy wchodzi:

- Budynki mieszkalne dla kadry technicznej kopalni (nr 1, 2, 4, 6, 8).
- Budynki mieszkalne dla robotników (nr 3, 6, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20).
- Budynek dawnego Klubu Urzędniczego - obecnie własność miasta, budynek przeznaczony do adaptacji na Dom Ludowy (nr 10)

Najstarszą część zespołu stanowią zbudowania przy ulicy 21-Listopada nr 3-9 oraz 1 i 4. Obiekty te charakteryzują się archaiczną formą. Są to obiekty wielorodzinne, jednopiętrowe, kryte dachem dwuspadowy, zbudowane z czerwonej cegły. Prawdopodobnie w tym okresie istniał też budynek przy ul 21 Listopada 2 – być może pełnił funkcje administracyjne.

Kolejne obiekty wzniesione były przed rokiem 1913. Są to budynki robotnicze z czerwonej cegły (ul. 21-Listopada 11-19 i 14, 16, 20) oraz budynki z mieszkaniami dla urzędników przy ul 21-Listopada 6 i 8. Z tego okresu pochodzi też budynek klubu urzędniczego z salą widowiskowa przy ulicy 21-Listopada 10.

Równolegle z budową obiektów mieszkalnych przy ul. 21-Listopada na zachód od ulicy zakładany był park. Początki parku sięgają 1902 roku. Ostatecznie park założono ok. 1914r. Był to park krajobrazowy. Obok terenów rekreacyjnych znajdowały się w nim: elementy małej architektury ogrodowej, dom ludowy, boiska sportowe i korty. W okresie międzywojennym park ten należał do najpiękniejszych i największych w Zagłębiu Dąbrowskim. Obecnie zachowany jest tylko niewielki fragment parku. W jego zachodniej części wybudowano w II. połowie XX w. osiedle bloków mieszkalnych. Układ kompozycyjny parku jest nieczytelny, zachowane są jedynie fragmenty alei i niektóre elementy programu.

Równolegle do koloni 21-Listopada na przeciwnym brzegu Brynicy zlokalizowany jest Park Jordana (ul. Katowicka). Został on założony w 1924 roku według projektu polskiego planisty ogrodów Stanisława Celichowskiego. Park ma charakter krajobrazowy. Jego układ kompozycyjny jest częściowo nieczytelny. Znajdowała się tam drewniana altana. Aby zapobiec zalewaniu parku, w 1930 r. usypano wał pomiędzy parkiem i rzeką. W 1936 rokiem przekształcono kompozycję parkową wprowadzając boisko do piłki nożnej i bieżnię wzdłuż alejek. Obecnie południowa część parku jest przekształcona w ogródki działkowe. Wejścia do parku usytuowane są od strony ulicy Katowickiej oraz od strony ulicy 21-Listopada przez kładkę przerzuconą na Brynicy.

o Zespół zabudowy przy ulicy Dehnelów

W skład zespołu zabudowy wchodzi:

- Siedziba Zarządu Towarzystwa (dyrekcja kopalni) – ul. Dehnelów 2,
- Budynek danej straży pożarnej (ul. Dehnelów 2a)
- Willa dyrektora kopalni (ul. Dehnelów 10) z oficyną (ul. Dehnelów 12).
- Zespół budynków mieszkalnych dla wyższej kadry urzędniczej (ul. Dehnelów 24, 26, 28, 30)

Zabudowa przy ulicy Dehnelów pochodzi z lat 1922-1925. Znajdujące się tam obiekty zlokalizowane są w otoczeniu parkowym i utrzymane są w stylu klasycyzującego dworu polskiego. Willa dyrektora i budynek straży pożarnej są klasycznym przykładem tego stylu. Obydwa kryte są dachem łamanym polskim, z gankiem kolumnowym. Willa dyrektora dodatkowo posiada alkierze. Budynek dyrekcji kopalni jest obiektem monumentalnym o uproszczonej formie stylu dworskowego (alkierze zastąpiono ryzalitami, dach łamany polski zastąpiono dachem mansardowym. Główny wyraz nadaje obiektowi pseudoportyk kolumnowy. Budynki z mieszkaniami dla urzędników to obiekty wielorodzinne, wolnostojące, murowane, dwu i półkondygnacyjne, na cokole, kryte czterospadowym dachem, ze znacznie zróżnicowanym detalem. Elewacje są tynkowane ze zdobieniami w formie ceglanych naroży. W elewacjach frontowych po bokach znajdują się loggie. Na osi znajdują się duże facjaty różnorodnie zwieńczone. Równocześnie z obiektami budowlanymi zakładany był towarzyszący im park. Miał on charakter krajobrazowy. Na skarpie zachowane są terenowe schody z dekoracyjną balustradą. W roku 1931 teren parkowy przy ulicy Dehnelów został powiększony przez założenie Ogrodu Morwowego (pow. 3,40 ha) w dolinie Brynicy, na północny-wschód od willi dyrektora kopalni. Był to teren rekreacyjny dla pracowników kopalni. Obecnie są to tereny sportowe. Centralną część zajmuje boisko sportowe oraz plac zabaw dla dzieci. Od strony północnej granice ogrodu stanowi szpaler topoli włoskich, skarpa otaczająca ogród od strony zachodniej porośnięta jest wierzbami. W drzewostanie ogrodu dominują morwy.

Integralną częścią koloni „Saturn” jest szkoła z 1906r. i budynek mieszkalny przeznaczony dla nauczycieli z 1912r. położone po przeciwnej stronie Brynicy, przy ulicy Katowickiej 121. Budynek szkoły usytuowany jest naprzeciwko mostu na Brynicy. Jest to budynek czterokondygnacyjny, podpiwniczony, z poddaszem, kryty dachem wielospadowym. Obiekt jest murowany z cegły z ceglаныmi detalami (pasy pionowe i poziome, gzymsy). Płyciny wewnątrz podziałów są tynkowane. Cokół jest kamienny.

Budynek mieszkalny położony jest na wysokiej skarpie, na którą prowadzą strome schody. Jest to budynek trójkondygnacyjny, podpiwniczony z poddaszem, kryty dachem dwuspadowym. Obiekt jest murowany z cegły, obecnie tynkowany.

Rys.5. Szkic sytuacyjny zespołu zabudowy przy ul. Legionów z naniesionymi obiektami zabytkowymi.

o Zespół zabudowy przy ulicy Legionów (Nowa Kolonia)

W skład zespołu zabudowy wchodzi:

- Budynek mieszkalny dla robotników (nr 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34, 36, 38).
- Budynek dawnego domu noclegowego dla nieżonatych robotników z rozległym dziedzińcem od frontu oraz dawny zajazd – ul. Legionów 2. Obecnie użytkowany przez zakon Mariannhill.

Zespół zabudowy przy ul. Legionów pochodzi z lat 1922-1923. Jest zlokalizowany na południowo-zachód od Starego Miasta, na terenie dawnego folwarku, w sąsiedztwie zabudowań szybu II dawnej kopalni „Saturn”. Znajdują się tam wielorodzinne budynki mieszkalne dla robotników. Są to obiekty murowane z cegły, tynkowane, z detalem z cegły, przykryte wysokim spadzistym dachem krytym papą. Budynki otoczone są zielenią. Obecnie zespół jest przekształcony w wyniku wyburzenia części obiektów i realizacji zabudowy blokowej.

3) Inne obiekty zabytkowe związane z przemysłem

Wśród innych zachowanych zabytkowych obiektów przemysłowych Czeladzi należy wyróżnić:

- o Zespół przepompowni wody, ul. Staszica
- o Zakład Płytek i Wyrobów Sanitarnych „Józefów” , ul. Katowicka
- o Zespół domów robotniczych przy ulicy Szpitalnej

a) Zespół przepompowni wody

Zespół położony jest w zachodniej części miasta pomiędzy ulicą Staszica i Brynicą. Tworzą go budynek przepompowni, stacja trafo oraz budynek mieszkalny pochodzące z okresu I. wojny światowej (ok. 1915 r.). Stanowi on niewielkie założenie o typowym układzie, o interesującej jednolitej zabudowie z czerwonej cegły.

b) Zakład Płytek i Wyrobów Sanitarnych „Józefów”

Zakład położony jest w południowej części miasta przy ul. Katowickiej. Z całego zespołu obiektów jedynie trzy zachowały wygląd zbliżony do pierwotnego. Są to: budynek dyrekcji, odlewnia i wieża suszarni.

c) Zespół domów robotniczych przy ulicy Szpitalnej

Zespół tworzą budynki nr 59, 61, 63,. Są to budynki murowane z kamienia wapiennego, z detalem w postaci lizen, gzymsów, obramień okiennych, elementów cokołu wykonanych w cegle i w kamieniu.

III.4. ZABYTKI RUCHOME

Zabytki ruchome Czeladzi, pozostające poza zbiorami muzealnymi znajdują się przede wszystkim w obiektach sakralnych i w zbiorach prywatnych.

Zabytki ruchome w obiektach sakralnych to głównie wyposażenie wnętrz kościołów. Najbardziej wartościowy zbiór obiektów tego typu przechowywany jest w kościele p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Znajdują się tam obiekty przeniesione z poprzedniego kościoła pochodzące z XVII, XVIII i XIX wieku. Są to m.in. ornaty, mszały, naczynia, monstrancje, kielichy, lichtarze, krucyfiksy, rzeźby, obrazy, a także organy i chrzcielnica

Liczba i rodzaj zabytków ruchomych zebranych w zbiorach prywatnych jest nieznana.

Do zabytków ruchomych zalicza się również kapliczki i krzyże przydrożne. W Czeladzi znajduje się 12 obiektów tego typu:

- Przydrożna figura na rozbudowanym cokole przedstawiająca Najświętsze Serce Pana Jezusa ufundowana przez parafian Czeladzi w 1906 r. zlokalizowana przy ulicy Cmentarnej.
- Kamienna figura Najświętszej Marii Panny z początków XX wieku zlokalizowana przy kościele parafialnym p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika (ulica Bytomska/Kościelna).
- Kamienna figura św. Jana Nepomucena z końca XVIII w. zlokalizowana przy kościele parafialnym p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika (ulica Bytomska), przeniesiona z rynku.
- Figura „Pieta” zlokalizowana przy kościele parafialnym p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika.
- Kapliczka słupowa z figurą Chrystusa Frasobliwego zlokalizowana przy ulicy Przelajskiej 88 w rejonie skrzyżowania z ulicą Łączkową.
- Kapliczka słupowa zlokalizowana przy ulicy Wojkowickiej, przy torach kolejowych.
- Kapliczka słupowa przy ulicy Bytomskiej, koło budynku nr 31.
- Kapliczka słupowa zlokalizowana na skrzyżowaniu ulicy Francuskiej i Kościuszki.
- Kapliczka przydrożna, murowana przy ulicy Mysłowickiej (przy ul. Tulipanów).
- Krzyż przydrożny stalowy na postumencie przy ulicy Mysłowickiej 33.
- Krzyż przydrożny przy ulicy Grodzieckiej 106.
- Figura kamienna przy ulicy Będzińskiej.

III.5. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Obszar Czeladzi, pod względem archeologicznym został w dużej mierze zniszczony w wyniku działań przemysłu wydobywczego i rozwoju miasta. Badania powierzchniowe prowadzone w roku 1992 w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski ukazały stanowiska zlokalizowanych przede wszystkim wzdłuż Brynicy. Większość z nich to ślady z okresu wczesnego średniowiecza. Najstarsze stanowiska pochodzą z epoki kamienia. Podczas nadzoru archeologicznego odkryto także stanowisko związane z kulturą łużycką. Wyniki ostatnio prowadzonych badań archeologicznych ujawniły relikty obwarowań miejskich.

III.6. WŁASNOŚĆ ORAZ STAN ZACHOWANIA ZABYTKÓW

Zasoby zabytkowe Czeladzi są własnością prywatną, komunalną, spółdzielczą, gminną i parafialną. Wiele z nich posiada własność nieuregulowaną.

Stan zachowania zabytków jest niezadowolający. Większość obiektów jest w złym stanie technicznym. Wymagają one gruntownych remontów. Przestrzenie publiczne wymagają uporządkowania. Zaniedbane są tereny zieleni. Na ten stan rzeczy miały wpływ między innymi:

- utrata pierwotnych funkcji, np. centrotwórczych (np. handlowych, usługowych) przez stare miasto i przemysłowych przez zakład wydobywczy kopalni „Saturn” oraz utrata sponsorów i protektorów w wyniku przemian ustrojowych i technologicznych,
- nieprzemysłane lokalizacje nowych obiektów burzące układy kompozycyjne osiedli robotniczych lub realizowanych kosztem terenów zieleni,
- długoletnie zaniedbania remontowe, konserwatorskie i pielęgnacyjne,
- niedocenywanie przez mieszkańców miasta wartości zabytkowych tradycyjnych form i skali zabudowy,
- trudności finansowe

Wśród obiektów utrzymywanych w stanie należytym można wyróżnić: budynek dawnego hotelu robotniczego (obecnie użytkowany przez zakon Mariannahill), kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika, ostatnio odremontowaną dawną willę dyrektora kopalni „Saturn” przy ulicy Dehnelów 10, oraz niektóre budynki mieszkalne np: budynek drewniany przy ul. Pieńkowskiego 31 i ul. Kościelnej 1.

III.7. CZYNNIKI TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ

Dziedzictwo kulturowe miasta było kształtowane pod wpływem handlu i gospodarki rolniczo-rzemieślniczej w okresie od XIII do XX w. oraz w wyniku rozwoju przemysłu w XIX i XX w

1) Liniowe obszary kulturowe

- Czeladź zlokalizowana była przy prastarym szlaku handlowym o kierunku wschód-zachód łączącym Kraków ze Śląskiem, przy przeprawie przez Brynicę.
- Zachowany jest układ urbanistyczny miasta lokacyjnego wraz z przedmieściami.

2) Specyficzne dziedzictwo krajobrazu kulturowego

Krajobraz kulturowy miasta zawiera elementy:

- Krajobrazu kameralnego miasta, o niewielkiej skali zabudowy, z dominacją obiektów pochodzących z początków XX wieku, rozlokowanych na kanwie średniowiecznego układu drożnego.
- Krajobrazu zakładu wydobywczego z przełomu XIX i XX w.
- Krajobrazu patronackich osiedli robotniczych z obiektami mieszkaniowymi, socjalnymi, reprezentacyjnymi oraz terenami zieleni.

3) Specyficzne dziedzictwo materialne

Materialne dziedzictwo kulturowe Czeladzi wyróżniają w skali regionu:

- Zachowany w prawie niezmienionym kształcie układ urbanistyczny miasta lokacyjnego wraz z częścią podziałów działek i przedmieściami – obiekt unikalny w skali ponadlokalnej.
- Zabytki kultury przemysłowej:
 - zespół zakładu wydobywczego z przełomu XIX i XX wieku z maszynami – obiekt unikalny w skali kraju,
 - budownictwo patronackie – osiedle i kolonia robotnicza wraz pozostałościami terenów zieleni, z początków XX wieku – obiekty o znaczeniu ponadlokalnym.
- Architektura drewniana starego miasta (w zaniku). Cechą charakterystyczną zabudowy drewnianej były wysokie proste lub łamane dachy, bramy przejazdowe, oraz ogrodzenia zamknięte z drewnianymi bramami – obiekty charakterystyczne dla miasta

4) Specyficzne dziedzictwo niematerialne

- Tolerancja religijna i narodowościowa – zbór ariański, cmentarz żydowski.
- Organizacja jarmarków czeladzkich
- Miejsce ważnych wydarzeń historycznych np.:
 - 1589 – podpisanie tzw. Paktów Będzińskich,
 - 18-21 sierpnia 1683 - Zjazd szlachty śląskiej na powitanie Jana III Sobieskiego jadącego z odsieczą wiedeńską,
 - 1697 zjazd szlachty polskiej z zamiarem udania się do Augusta III Mocnego w celu ofiarowania mu korony polskiej.
- Miejsce związane z postaciami historycznymi, twórcami oraz przemysłowcami polskimi i europejskimi:
 - miejsce przebywania osób związanych z historią Polski (np. Władysław Opolczyk, Jan Zamojski, Jan Jabłoński, Jan III Sobieski, August II Mocny)
 - architekci i projektanci np.: Hugon Kudera, Stanisław Celichowski, ks. Abgrel.
 - osoby związane z rozwojem przemysłu górniczego i budownictwa patronackiego
- Udział Czeladzan w zrywach niepodległościowych (Powstanie Listopadowe, Powstanie Styczniowe, ruchy wolnościowe 1905-1914).
- Zasoby ludzkie – rody czeladzkie.

III.8. STATUS PRAWNY I OCHRONA OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH

III.8.1. ZABYTKI WŁĄCZONE DO EWIDENCJI ZABYTKÓW

Gminną ewidencje zabytków w postaci kart adresowych prowadzi wójt, burmistrz, prezydent miasta (art. 22. ust.4. ustawy). Jest ona tworzona na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków prowadzonej w formie kart ewidencyjnych zabytków przez

Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 22 ust.2. ustawy). Włączenie zabytku do ewidencji nie jest formą ochrony zabytków.

Do wojewódzkiej ewidencji zabytków są włączone następujące obiekty z terenu Czeladzi (na podstawie pisma WOZU nr K-RD-KL/4160/3150/103/05 z 30 maja 2005r.):

1. Czeladź Piaski – Układ administracyjno-przestrzenny dawnego osiedla robotniczego „Piaski”,
2. ul. Dehnelów 2 – Zespół zabudowy kopalni Saturn,
3. ul. Dehnelów 2 – Zespół zabudowy kopalni Saturn – budynek nadszybowy z wieżą szybu I,
4. ul. Dehnelów 2 – Zespół zabudowy kopalni Saturn – budynek maszynowni szybu I,
5. ul. Dehnelów 2 – Zespół zabudowy kopalni Saturn – budynek maszynowni szybu II,
6. ul. Dehnelów 2 – Zespół zabudowy kopalni Saturn – budynek siłowni,
7. ul. Dehnelów 2 – Zespół zabudowy kopalni Saturn – budynek kotłowni,
8. ul. Dehnelów 2 – Zespół zabudowy kopalni Saturn – budynek nadszybowy szybu II,
9. ul. Dehnelów 2 – Zespół zabudowy kopalni Saturn – budynek cechowni, łaźni, szatni i administracji,
10. Czeladź – Kościół p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika,
11. ul. Kościuszki – Zespół zabudowy kopalni Czeladź (obecnie Saturn),
12. ul. Kościuszki – Kopalnia Czeladź – kompleks elektrowni,
13. ul. Kościuszki – Kopalnia Czeladź – budynek maszynowni szybu Piotr,
14. ul. Kościuszki – Kopalnia Czeladź – kompleks kotłowni,
15. ul. Kościuszki – Kopalnia Czeladź – budynek warsztatu naprawy wozów,
16. ul. Kościuszki – Kopalnia Czeladź – budynek kuźni i warsztatów,
17. ul. Kościuszki – Kopalnia Czeladź – warsztat elektryczny,
18. ul. Kościuszki – Kopalnia Czeladź – budynki łaźni i administracji,
19. ul. Kościuszki – Kopalnia Czeladź – nadszybie szybu Piotr.

Z przedstawionych obiektów osiem zostało w latach 90. XX w. rozebranych (nr 12-19). Należy podjąć działania prowadzące do wyłączenia tych obiektów z ewidencji (obiekty nieistniejące). Równocześnie ujęcie jedynie 11 zabytków czeladzkich w ewidencji zabytków oznacza, że na terenie Czeladzi istnieje wiele zabytków, w tym chronionych w formie wpisu do rejestru zabytków, które nie są włączone do ewidencji zabytków. Wymaga to podjęcia działań prowadzących do uregulowania stanu prawnego tych obiektów.

III.8.2. ZABYTKI OBJĘTE OCHRONĄ

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje następujące formy ochrony zabytków (art. 7. ustawy):

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Rejestr zabytków dla obiektów znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków (art. 8 ustawy). Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu lub na wniosek właściciela (art. 9 ustawy).

Na terenie Czeladzi znajdują się 163 obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków, w tym:

- do rejestru zabytków nieruchomości jest wpisanych 101 obiektów,
- do rejestru zabytków ruchomych są wpisane 62 obiekty.

Do rejestru zabytków nieruchomości wpisane są następujące obiekty:

1. Nr rej. A/6/60, decyzja z 23.lutego 1960r. - dom przy ulicy Kościelnej 3 wzniesiony z początkiem XIX wieku.
2. Nr rej. A/7/60 (wznowienie R/365/52), decyzja z 23 lutego 1960r. - dom przy ulicy Rynkowej 2 (d. Podymnego) z połowy XVII wieku
3. Nr rej. A/1182/72, decyzja z 5 maja 1972r. – układ urbanistyczny miasta Czeladź. Granice zabytkowego układu wytyczają ulice (wraz z zewnętrzną w stosunku do centrum zabudową i przynależnymi parcelami): Pieńkowskiego, Modrzejowska, Staszica, Katowicka, Żabia, 1-Maja, wraz z zabudową i parcelami wylotów ulic Grodzieckiej, Będzińskiej, rozwidlenia ulic Modrzejowskiej i Reymonta, Katowicka wraz z Bytomską do ul. Przeląskiej.
4. Nr rej. A/1269/81, decyzja z 10 grudnia 1981r. – kościół parafialny pw. Św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Czeladzi. Granica ochrony obejmuje kościół z wyposażeniem wraz z placem wyznaczonym biegiem zabudowy.
5. Nr rej. A/1479/92, decyzja z 4 sierpnia 1992 - układ urbanistyczny i zabudowa osiedla robotniczego w dzielnicy Piaski, w skład, którego wchodzi:
 - 1) budynki mieszkalne przy ulicy 3 Kwietnia 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26; Kościuszki 1, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26; Sikorskiego 1, 6, 8, 10; Mickiewicza 8; oraz budynki użyteczności publicznej: dom katolicki (dawna szkoła) – ul. Kościuszki 3, kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Bolesnej - ul. Kościuszki 5, plebania – ul Francuska 1, kapliczka przy kościele na skrzyżowaniu ulic Kościuszki i Francuskiej, dawny klub urzędniczy przy ulicy Sikorskiego 3.
 - 2) zespół osiedlowy, który tworzy zabudowa ulic: Krzywej 1, 2, 3, 4, 5; Warszawskiej 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10; Nowopogońskiej 210,212, 214, 216, 218, 220; Zwycięstwa 1;
 - 3) budynki mieszkalne przy ulicy Francuskiej 5, 7, 9, 11, 13;
 - 4) zabudowa mieszkaniowa przy ulicy Betonowej 1, 2, 3, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34; Nowopogońskiej 230, 232, 234, 236, 238, 240, 242;

W rejestrze zabytków ruchomych znajduje się:

1. B/541/80 decyzja z 12. lutego 1980 roku (B/259/71 z 28 grudnia 1971r., B/296/71 z 28 grudnia 1971r.) – zespół obiektów znajdujących się w kościele parafialnym pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika, w jego otoczeniu oraz na plebani w Czeladzi – opisane w załączniku 1 w poz. 1-60 do niniejszej decyzji.
2. B/564/82 z 13 kwietnia 1982r. – kapliczka przydrożna z figurą Chrystusa Salwatora we wnętrzu znajdująca się przy ulicy Wojkowickiej (Przemysłowej) przy torach kolejowych.
3. B/64/05 decyzja z 30 grudnia 2005r. – organy znajdujące się w kościele parafialnym pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Czeladzi przy ul. Pieńkowskiego, zbudowane w 1637 roku, przebudowane w XVIII w. i drugiej połowie XIX w.

Pozostałe formy ochrony zabytków nie mają zastosowania na terenie Czeladzi. Są one omówione w załączniku 1, s. 44.

III.9. ANALIZA SWOT ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO CZELADZI

Analizę SWOT zasobów dziedzictwa kulturowego opracowano na podstawie diagnozy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego oraz w oparciu o podobne analizy przeprowadzone dla innych dokumentów strategicznych miasta.

1) Mocne strony

- zachowany czytelny układ miasta lokacyjnego rzadki w Aglomeracji Górnośląskiej
- unikatowe zabytki kultury przemysłowej – zespół zakładu wydobywczego z przełomu XIX i XX w. z wyposażeniem
- cenna architektura i rozplanowanie osiedli robotniczych „Piaski” i „Saturn”
- obiekty zabytkowe charakterystyczne dla Czeladzi
- zasoby dziedzictwa niematerialnego (np. tradycje, historyczne wydarzenia)
- działalność Stowarzyszenia Miłośników Czeladzi i Stowarzyszenia Inicjatyw Kulturalnych

2) Słabe strony

- w strukturze Urzędu Miasta Czeladź brak jest jednostki organizacyjnej zajmującej się całościowo problematyką zabytków
- nieuregulowane stosunki własnościowe
- wieloletnie zaniedbania remontowe obiektów – postępujący spadek walorów użytkowych i estetycznych obiektów zabytkowych, postępująca dekapitalizacja obiektów historycznych
- braki w zagospodarowaniu terenów towarzyszących obiektom zabytkowym – brak małej architektury, zaniedbania w pielęgnacji zieleni, naruszenie ładu przestrzennego
- brak planu zagospodarowania przestrzennego i ochrony zabytków za pomocą ustaleń planu
- utrata funkcji centrotwórczych (handlowych, usługowych) przez Stare Miasto, wyludnienie
- niewykorzystanie zabytkowych obiektów zespołu kopalni „Saturn”
- zanik tradycji wynikających z historii i rozwoju miasta np. czeladzkich jarmarków
- niewystarczająca promocja dziedzictwa kulturowego Czeladzi
- brak szlaków i ścieżek łączących atrakcyjne miejsca miasta
- niechęć prywatnych inwestorów do odnawiania zabytków

3) Szanse

- korzystne położenie względem centrum Aglomeracji Górnośląskiej i układu komunikacyjnego (drogi krajowe DK 86, DK 94);
- ochrona niektórych zabytków przez wpis do rejestru zabytków
- pozyskiwanie przez miasto funduszy zewnętrznych
- możliwość zagospodarowania zespołu dawnej kopalni „Saturn” na cele gospodarcze i społeczne - adaptacja do nowych funkcji
- polepszanie się jakości środowiska
- nasilenie działań promujących miasto, w tym wykorzystanie rocznicy lokacji miasta
- zwiększanie atrakcyjności zamieszkania przez działania rewitalizacyjne

4) Zagrożenia

- obniżenie wartości historycznych układów urbanistycznych przez niefortunną lokalizację późniejszego budownictwa – przede wszystkim na terenie osiedli patronackich
- likwidacja i degradacja fragmentów historycznych założeń parkowych
- „odcięcie” Starego Miasta wynikające z przebiegu drogi krajowej DK nr 94,
- zanik budownictwa drewnianego
- brak jednoznacznego wizerunku miasta na zewnątrz
- brak pełnej ewidencji zabytków
- niewystarczająca ilość obiektów zabytkowych chronionych w formie wpisu do rejestru zabytków
- ubożenie społeczności miasta
- trudności z regulacją spraw własnościowych
- ograniczenie środków budżetowych i pozabudżetowych na inwestycje

5) Wnioski z analizy SWOT:

1. Wśród zabytków Czeladzi znajdują się obiekty o wartościach unikalnych w skali kraju (zabytki techniki – zespół zakładu wydobywczego kopalni „Saturn” z przełomu XIX i XXw. z maszynami) i rzadkie w skali ponadlokalnej – układ urbanistyczny starego miasta, oraz obiekty ważne w skali lokalnej i ponadlokalnej, określające tożsamość miasta, potencjalnie stanowiące o jego konkurencyjności takie jak: osiedle i kolonia patronacka, tereny zieleni, zabytki Starego Miasta.
2. Większość obiektów zabytkowych nie jest włączona do ewidencji zabytków. Jedyne niektóre obiekty są chronione przez wpis do rejestru zabytków. Na terenie miasta nie są stosowane inne formy ochrony zabytków, w tym ochrony przez zapisy planu miejscowego.
3. Większość historycznych układów przestrzennych osiedli robotniczych zostało w 2. połowie XXw. przekształconych w wyniku lokalizacji nowych obiektów. Większość zabytków miasta znajduje się w złym stanie technicznym wynikającym z wieloletnich zaniedbań remontowych, pielęgnacyjnych, nieuregulowanych stosunków własnościowych, utraty pierwotnych funkcji np. centrotwórczych, przemysłowych a także utraty sponsorów i opiekunów. Widoczne jest naruszenie ładu przestrzennego.
4. Wielu mieszkańców miasta żywo zainteresowanych jest jego historią i tradycją, o czym świadczą działające na terenie miasta Stowarzyszenie Miłośników Czeladzi i Stowarzyszenie Inicjatyw Kulturalnych. Równocześnie obserwuje się niechęć mieszkańców do utrzymywania tradycyjnych form i skali zabudowy oraz inwestowania w zabytki.
5. Wizerunek miasta nie jest oparty na historii, tradycji i dziedzictwie kulturowym miasta. W mieście kontynuowane są tradycje związane z górnictwem, ale zanikły tradycje związane z wieloletnią tradycją miasta handlowo-rzemieślniczo-rolniczego.
6. W strukturze Urzędu miejskiego Czeladzi brak jest jednostki obejmującej całość zagadnień związanych z zabytkami (ochrona i opieka). Zagadnienia związane z zabytkami podzielone są pomiędzy Wydziałem Rozwoju Miasta, Wydziałem Urbanistyki i Gospodarki Nieruchomościami oraz Wydziałem Polityki Społecznej.

IV. CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA CZELADŹ

Punktem odniesienia dla planowania celów i działań programu opieki była analiza:

- SWOT zasobów dziedzictwa kulturowego miasta Czeladź (s. 29)
- Aktualnych i planowanych działań na rzecz opieki nad zabytkami zawartych w:
 - *Strategii Rozwoju Miasta Czeladź na lata 2005-2015* (s. 8)
 - *Programie Rewitalizacji Obszarów Miejskich Czeladzi* (s. 9)
- Regionalnych i ponadlokalnych dokumentów strategicznych odnoszących się do obszaru gminy (zał. 4, s. 50):
 - *Strategii rozwoju województwa śląskiego na lata 2000-2020*,
 - *Planu zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego*,
 - *Strategii rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006-2015*,
 - *Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2006-2009*,
 - *Strategii Zrównoważonego Rozwoju Zagłębia Dąbrowskiego*.

Głównym celem programu jest:

POPRAWA STANU ZACHOWANIA ZABYTKÓW, WŁĄCZENIE ICH W ROZWÓJ GOSPODARCZY I SPOŁECZNY Z UWZGLĘDNIENIEM ZASADY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU ORAZ PROMOCJA MIASTA Z WYKORZYSTANIEM JEGO ZASOBÓW KULTUROWYCH.

Aby zrealizować główny cel programu konieczne jest podjęcie działań w sferze materii zabytków oraz w sferze relacji: mieszkańcy miasta – zabytki. Tym ogólnie określonym problemom odpowiadają sformułowane dwa cele długoterminowe oraz wynikające z nich cele krótkoterminowe i kierunki działań programu opieki. Cele i kierunki działań przedstawiono w tabeli 1.

TABELA 1.

CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA CZELADŹ

CEL DŁUGOTERMINOWY	CEL KRÓTKOTERMINOWY	KIERUNKI DZIAŁAŃ
KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA	Zarządzanie zasobem zabytków	Tworzenie sprawnego systemu zarządzania zabytkami
		Promocja dziedzictwa kulturowego miasta
		Zapewnienie bezpieczeństwa zabytków
	Organizacja ładu przestrzeni zabytkowych	Opracowanie MPZP z wykorzystaniem wyników badań nad zabytkami
		Konserwacja i restauracja zabytków,
		Uporządkowanie przestrzeni zabytkowych
WZMOCNIENIE KOMPETENCJI DLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA	Wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z zabytkami miasta	Aktywizacja przestrzeni historycznych
		Kształtowanie pozytywnych postaw mieszkańców wobec zabytków

Cele i kierunki działań *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Czeladź* będą realizowane za pomocą ustalonych zadań.

Cel krótkoterminowy: **Zarządzanie zasobem zabytków**

Kierunek działań: **Tworzenie sprawnego systemu zarządzania zabytkami**

Dla kształtowania krajobrazu kulturowego Czeladzi z poszanowaniem jego tradycji i dziedzictwa kulturowego niezbędne jest stworzenie warunków do sprawnego, nowoczesnego zarządzania zabytkami. Wymaga to tworzenia nowoczesnych struktur organizacyjno-technicznych oraz uporządkowania statutu zabytków. Ten kierunek będzie realizowany za pomocą następujących zadań:

- Powołanie konserwatora miejskiego.
- Utworzenie i bieżąca aktualizacja elektronicznej bazy danych o zabytkach miasta.
- Skierowanie do UWKZ wniosków o włączenie zabytków do wojewódzkiej ewidencji zabytków i wyłączenie z ewidencji obiektów nieistniejących. (Obiekty proponowane do włączenia do ewidencji zabytków przedstawiono w załączniku 2 str. 46.)
- Skierowanie do UWKZ wniosków o wpis do rejestru zabytków. (Obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków przedstawiono w załączniku 3 str. 49).

Cel krótkoterminowy: **Zarządzanie zasobem zabytków**

Kierunek działań: **Promocja dziedzictwa kulturowego miasta**

Efektywne zarządzanie wymaga podejmowania profesjonalnych działań promocyjnych. Powinny być one realizowane z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi promocji. Ten kierunek będzie realizowany za pomocą następujących zadań:

- Utworzenie na Starym Mieście punktu informacji o mieście.

- Promocja turystyczna miasta przez utworzenie witryny internetowej, opracowanie i wydanie folderu promującego walory przyrodniczo-krajobrazowe (dolina Brynicy z zabytkowymi założeniami parkowymi) i przestrzenno-architektoniczne (Stare Miasto, osiedle i kolonia robotnicza, zespół przemysłowy kopalni „Saturn”).
- Podjęcie działań na rzecz opracowania i promocji markowego produktu turystycznego, jakim może być zespół zabudowań przemysłowych kopalni „Saturn”, prowadzących do zagospodarowania i udostępnienia obiektów oraz włączenia ich do *Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego*.

Cel krótkoterminowy: **Zarządzanie zasobem zabytków**

Kierunek działań: **Zapewnienie bezpieczeństwa zabytkom**

Zabytki to dzieła sztuki. Posiadają wartość historyczną i ekonomiczną. Efektywne zarządzanie nimi wymaga stworzenia systemu zabezpieczeń. Ten kierunek działań będzie realizowany za pomocą następujących zadań:

- Monitoring wizyjny Starego Miasta, zwiększenie częstotliwości patroli pieszych w rejonie Starego Miasta.
- Realizacja indywidualnych zabezpieczeń przeciwpożarowych na obiektach zabytkowych.

Cel krótkoterminowy: **Organizacja ład przestrzeni zabytkowych**

Kierunek działań: **Opracowanie MPZP z wykorzystaniem wyników badań nad zabytkami**

Harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta wymaga wykorzystania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w celu wprowadzenia formy ochrony zabytków w ustaleniach planu miejscowego oraz stref ochrony konserwatorskiej. Działania te wymagają uwzględnienia wyników badań i studiów nad zabytkami i krajobrazem kulturowym miasta oraz katalogu wzorów tradycyjnych form budownictwa. Ten kierunek będzie realizowany przez następujące zadania:

- Opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Starego Miasta.
- Opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu przemysłowego kopalni „Saturn”.
- Opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kolonii i osiedla robotniczego: osiedle robotnicze „Piaski” (osiedla francuskie), kolonia robotnicza „Saturn”.

Cel krótkoterminowy: **Organizacja ład przestrzeni zabytkowych**

Kierunek działań: **Konserwacja i restauracja zabytków**

Większość obiektów zabytkowych miasta wymaga podjęcia działań przywracających im walory estetyczne. Aby obiekty te mogły być ozdobą miasta i stanowić o jego konkurencyjności wymagają konserwacji i restauracji. Ten kierunek działań będzie realizowany za pomocą następujących zadań:

- Konserwacja kapliczek.
- Konserwacja historycznych nagrobków na cmentarzu parafialnym kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika.
- Konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych, w tym zespołu przemysłowego kopalni „Saturn”.

- Stymulowanie odnowy elewacji budynków w przestrzeniach zabytkowych.

Cel krótkoterminowy: **Organizacja ład przestrzeni zabytkowych**

Kierunek działań: **Uporządkowanie przestrzeni zabytkowych**

Przestrzenie zabytkowe miasta są w większości bardzo zaniedbane, od dawna nie pielęgnowane. Aby mogły stanowić atrakcje wnętrza miasta muszą zostać uporządkowane. Ten kierunek działań będzie realizowany za pomocą następujących zadań:

- Usunięcie lub dostosowanie obiektów dysharmonii w krajobrazie kulturowym przestrzeni zabytkowych (pojemniki, barierki, baraki, blaszaki, ścieżki, chodniki, itd.).
- Regulacja zieleni w obrębie starego miasta i jego otuliny.
- Zagospodarowanie terenów zieleni przy budynkach reprezentacyjnych dawnej kopalni „Saturn” (ul. Dehnelów).

Cel krótkoterminowy: **Wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z zabytkami miasta**

Kierunek działań: **Aktywizacja przestrzeni historycznych**

Zwiększenie zainteresowania zabytkami wymaga ich atrakcyjnego udostępnienia i aktywizacji terenów historycznych. Ten kierunek będzie realizowany przez zadania:

- Opracowanie i organizacja ścieżek dydaktyczno-przyrodniczych:
 - ścieżka historyczna po starym mieście,
 - ścieżka przyrodniczo-kulturowa po dolinie Brynicy,
 - ścieżka po terenie przemysłowym i reprezentacyjnym kopalni „Saturn”.
- Organizacja na rynku imprez upamiętniających ważne wydarzenia historyczne, odnowa tradycyjnych jarmarków czeladzkich.

Cel krótkoterminowy: **Wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z zabytkami miasta**

Kierunek działań: **Kształtowanie pozytywnych postaw mieszkańców wobec zabytków**

Stan zachowania zabytków w dużej mierze zależy od zaangażowania mieszkańców miasta w opiekę nad zabytkami. Aby zachęcić ich do tego typu działań, niezbędne jest wykształcenie pozytywnych postaw wobec zabytków i tradycji. Wymaga to kształtowania świadomości społecznej w duchu przywiązania do tradycji i historii regionu, lokalnych wzorców życia, obrzędów i zwyczajów oraz pogłębienia wiedzy na temat zabytków wśród społeczeństwa. Celowi temu służyć będą następujące kierunki działań:

- Opracowanie programów edukacyjnych adresowanych do uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych dotyczących historii, tradycji i zabytków Czeladzi.
- Organizacja wycieczek edukacyjnych po dzielnicy i mieście.
- Organizacja warsztatów, konkursów itd. dla młodzieży przybliżających historię, tradycję i zabytki miasta i dzielnicy.
- Organizacja dzielnicowych festynów lub innych imprez integracyjnych w celu lepszego poznania dzielnicy i miasta.

V. WDRAŻANIE PROGRAMU

Wdrażanie programu będzie odbywać się przy pomocy Urzędu Miasta, jednostek komunalnych, właścicieli obiektów i organizacji pozarządowych. W ramach wyznaczonych celów i kierunków działań zostały określone rodzaje zadań. Dla każdej grupy zadań zostały wyznaczone podmioty odpowiedzialne za realizację zadania oraz potencjalne źródła finansowania. Rodzaje zadań, podmioty odpowiedzialne, przewidywane koszty oraz indykatywne źródła finansowania przedstawiono w tabeli 2.

Program będzie realizowany w środowisku kształtowanym przez ustalenia i wytyczne rządowych i regionalnych dokumentów strategicznych i planistycznych, sektorowych programów operacyjnych, oraz *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Śląskiego na lata 2007-2013* rzutujących na rodzaj stosowanych narzędzi, źródeł finansowania, a także dobór partnerów uczestniczących w procesie realizacji programu. Powodzenie realizacji programu będzie wymagało współpracy wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za poszczególne grupy zadań oraz Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Instytucją odpowiedzialną za wdrażanie programu jest Burmistrz Miasta, wykonujący zadania za pomocą wydziałów Urzędu Miejskiego. Jednostką koordynującą realizację programu jest Wydział Rozwoju Miasta (po powołaniu Miejski Konserwator Zabytków). Do zadań koordynatora należeć będzie w szczególności:

- zapewnienie przepływu informacji pomiędzy podmiotami odpowiedzialnymi za realizację zadań,
- zorganizowanie platformy wymiany informacji i doświadczeń,
- prowadzenie monitoringu wdrażania poszczególnych zadań (zbieranie informacji od podmiotów odpowiedzialnych za realizację poszczególnych grup zadań),
- przygotowanie projektów sprawozdań z realizacji programu,
- weryfikacja stopnia realizacji celów programu i sformułowanie wytycznych do oceny po czterech latach wdrażania programu.

Program będzie finansowany przy wykorzystaniu wielu źródeł, w tym środków prywatnych i publicznych oraz funduszy strukturalnych.

TABELA. 2. **WDRAŻANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA CZELADŹ.**

Treść kolumny 3,4,5 podano za *Programem Rewitalizacji Obszarów Miejskich Czelandzi* (dla działań tam określonych)

CEL DŁUGOTERMINOWY				
KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA				
Cel krótkoterminowy				
Zarządzanie zasobem zabytków				
Kierunki działań	Zadania	Przewidywane koszty w zł	Instytucja odpowiedzialna	Źródła finansowania
1	2	3	4	5
Tworzenie sprawnego systemu zarządzania zabytkami	Powołanie konserwatora miejskiego	Wydatki bieżące UM	BM	Budżet Miasta
	Utworzenie i aktualizacja elektronicznej bazy danych o zabytkach miasta	Wydatki bieżące UM	WRM, (konserwator miejski)	Budżet Miasta
	Skierowanie do WKZ wniosków o włączenie zabytków do wojewódzkiej ewidencji zabytków (zał. 2, s. 46) i wyłączenie z ewidencji obiektów nieistniejących (spis obiektów na s.27)	Wydatki bieżące UM	WRM, (konserwator miejski)	Budżet Miasta
	Skierowanie do WKZ wniosków o wpis wybranych zabytków do rejestru zabytków (zał. 3, s 49)	Wydatki bieżące UM	WRM, (konserwator miejski) WUiGN	Budżet Miasta

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA CZELADŹ NA LATA 2007-2010

1	2	3	4	5
<p>Utworzenie na Starym Mieście punktu informacji o mieście</p>	<p>Promocja turystyczna miasta przez utworzenie witryny internetowej, opracowanie i wydanie folderu promującego walory przyrodniczo-krajobrazowe (dolina Brynicy z zabytkowymi założeniami parkowymi) i przestrzenno-architektoniczne (Stare Miasto, osiedle i kolonia robotnicza, teren przemysłowy kopalni „Saturn”).</p>	<p>200 000</p>	<p>BRM</p>	<p>Budżet Miasta EFRR, inne</p>
<p>Promocja dziedzictwa kulturowego miasta</p>	<p>Podjęcie działań na rzecz opracowania i promocji markowego produktu turystycznego, jakim może być zespół zabudowań przemysłowych kopalni „Saturn” prowadzących do zagospodarowania i udostępnienia obiektów oraz włączenia ich do Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego.</p>	<p>100 000</p>	<p>WRM</p>	<p>Budżet Miasta, Sponsorzy lokalni i regionalni</p>
<p>Zapewnienie bezpieczeństwa zabytków</p>	<p>Monitoring wizyjny Starego Miasta, zwiększenie częstotliwości patroli pieszych w rejonie Starego Miasta. Realizacja indywidualnych zabezpieczeń przeciwpożarowych na obiektach zabytkowych.</p>	<p>100 000</p>	<p>SM</p>	<p>Budżet Miasta EFRR</p>
		<p>Według możliwości właścicieli zabytków</p>	<p>Właściciele obiektów</p>	<p>Środki własne właścicieli</p>

CEL DŁUGOTERMINOWY				
KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA				
Cel krótkoterminowy				
Organizacja ładu przestrzeni zabytkowych				
Kierunki działań	Zadania	Przewidywane koszty w zł	Instytucja odpowiedzialna	Źródła finansowania
1	2	3	4	5
Opracowanie MPZP z wykorzystaniem wyników badań nad zabytkami	Opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Starego Miasta.	100 000	WUiGN	Budżet Miasta
	Opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu przemysłowego kopalni „Saturn”.	70 000	WUiGN	Budżet Miasta
	Opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego koloni i osiedla robotniczego: osiedle robotnicze „Piaski”, kolonia robotnicza „Saturn”	3 x 70 000	WUiGN	Budżet Miasta
Konservacja i restauracja zabytków	Konservacja kapliczek	100 000	WRM	Budżet miasta
	Konservacja nagrobków na cmentarzu parafialnym kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika	Według możliwości parafii	WRM parafia	Środki własne parafii

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA CZELADŹ NA LATA 2007-2010

1	2	3	4	5
Konservacja i restauracja zabytków	Konservacja i restauracja obiektów zabytkowych, w tym zespołu poprzemysłowego kopalni „Saturn”	Według możliwości właścicieli	WRM WUiGN	Środki własne właścicieli obiektów
Konservacja i restauracja zabytków	Stymulowanie odnowy elewacji budynków w przestrzeniach zabytkowych	Według możliwości właścicieli	WRM WUiGN	Środki własne właścicieli obiektów
Uporządkowanie przestrzeni zabytkowych	Usunięcie lub dostosowanie obiektów dysharmonii w krajobrazie kulturowym przestrzeni zabytkowych (pojemniki, barierki, baraki, blaszaki, ścieżki, chodniki itd.)	250 000	ZIK WRM WUiGN	EFRR Budżet miasta
Uporządkowanie przestrzeni zabytkowych	Regulacja zieleni w obrębie Starego Miasta i jego otuliny	250 000	ZIK WRM	EFRR Budżet miasta FOŚr
Uporządkowanie przestrzeni zabytkowych	Zagospodarowanie terenów zieleni przy budynkach reprezentacyjnych dawnej kopalni „Saturn”	200 000	ZBK, BM, WUiGN,	Budżet Miasta, EFRR, inne,

CEL DŁUGOTERMINOWY				
WZMOCNIENIE KOMPETENCJI DLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA				
Cel krótkoterminowy				
Wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z zabytkami miasta				
Kierunki działań	Zadania	Przewidywane koszty w zł	Instytucja odpowiedzialna	Źródła finansowania
1	2	3	4	5
Aktywizacja przestrzemi historycznych	Opracowanie i organizacja ścieżek dydaktyczno-przyrodniczych – ścieżka historyczna po starym mieście, przyrodniczo-kulturowa po dolinie Brynicy, ścieżka po terenie przemysłowym i reprezentacyjnym kopalni „Saturn” (ul. Dehnelów)	85 000	WRM	Budżet Miasta
	Organizacja na rynku imprez upamiętniających ważne wydarzenia historyczne, odnowa tradycyjnych jarmarków czeladzkich	Wydatki bieżące UM	WPS, gmina, BM	Budżet Miasta, Sponsorzy
Kształtowanie pozytywnych postaw mieszkańców wobec zabytków	Opracowanie programów edukacyjnych adresowanych do szkół podstawowych i gimnazjalnych dotyczących historii, tradycji i zabytków Czeladzi	25 000	WE, WPS, WPIInf	Budżet Miasta
	Organizacja wycieczek edukacyjnych po dzielnicy i mieście,	25 000	WE	Budżet Miasta Sponsorzy środki uczestników

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA CZELADŹ NA LATA 2007-2010

1	2	3	4	5
Kształtowanie pozytywnych postaw mieszkańców wobec zabytków	Organizacja warsztatów, konkursów itd. dla młodzieży przybliżających historię, tradycję i zabytki dzielnicy i miasta.	Środki własne	WE, organizacje pozarządowe	Budżet Miasta Środki sponsorów
	Organizacja dzielnicowych festynów lub innych imprez integracyjnych w celu lepszego poznania dzielnicy i miasta.	Środki własne	WE, WPS, organizacje pozarządowe	Budżet Miasta Środki sponsorów

VI. MONITORING I EWALUACJA

Celem monitoringu jest zbieranie informacji dotyczących realizacji programu na każdym etapie wdrażania. Stanowi on podstawę oceny uzyskanych efektów oraz formułowania ewentualnych wytycznych i propozycji zmian. Proces monitorowania będzie polegał na przyglądaniu się zmianom, jakie zachodzą w wyniku realizacji celów przez podejmowane inicjatywy, analizie zebranych danych i opracowaniu raportów. Monitoring wykorzystuje wskaźniki realizacji zadań. Na podstawie zebranych informacji będzie można opracować dwuletnie sprawozdania z realizacji programu oraz oceny realizacji programu sporządzane w okresach czteroletnich. Oceny sporządza jednostka koordynująca i przedstawia Burmistrzowi Miasta. Po akceptacji oceny przez Burmistrza Miasta jest ona przedstawiana Radzie Miejskiej. Oceny powinny stanowić punkt wyjścia do opracowania kolejnego programu. Wskaźniki realizacji celu przedstawiono w tabeli 3. Wskaźniki odnoszą się do przyjętych w programie celów i ilustrują stopień realizacji programu.

Obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji programu wynika z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z cytowaną ustawą Burmistrz Miasta ma obowiązek sporządzić sprawozdanie ze stanu realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Czeladź* i przedstawić je Radzie Miejskiej w cyklu dwuletnim.

TABELA 3. WSKAŹNIKI REALIZACJI CELÓW

CEL DŁUGOTERMINOWY	CEL KRÓTKOTERMINOWY	WSKAŹNIKI	Wartość bazowa	źródło
1	2	3	4	5
KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA	Zarządzanie zasobem zabytków	Liczba obiektów włączonych do ewidencji zabytków	19	Informacje WKZ
		Liczba obiektów w elektronicznej bazie danych o zabytkach	0	Informacje własne
		Liczba obiektów chronionych na mocy wpisu do rejestru zabytków	163	„
		Liczba opracowanych nowych materiałów promocyjnych o mieście	0	„
		Liczba interwencji dotyczących obiektów zabytkowych	0	SM
		Powierzchnia terenu objętego aktualnym MPZP	0	WUiGN
		Liczba obiektów chronionych ustaleniami MPZP	0	„
		Powierzchnia ustalonych stref ochrony konserwatorskiej	0	WUiGN
		Liczba odnowionych kapliczek	3	WRM
		Liczba kamienic o odnowionych elewacjach	0	BM, WUiGN, WRM, ZBK
Powierzchnia zrewitalizowanych terenów zieleni	0	WRM, WUiGN		

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA CZELADŹ NA LATA 2007-2010

<p>WZMOCNIENIE KOMPETENCJI DLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA</p>	<p>Wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z zabytkami miasta</p>	Długość ścieżek dydaktyczno-przyrodniczych	0	WRM
		Liczba zorganizowanych na rynku imprez związanych z historią, kulturą, folklorem	0	WRM WPS
		Liczba uczniów objętych programem nauczania regionalnego	610	szkoły podstawowe, gimnazjalne, szkoły średnie WE
		Liczba osób biorących udział w warsztatach lub innych imprezach przybliżając tradycję i historię miasta	0	WE
		Liczba zorganizowanych festynów dzielnicowych	0	WPS

ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK 1.

FORMY OCHRONY NIE WPROWADZONE NA TERENIE CZELADZI

1) POMNIKI HISTORII

Zabytki nieruchome lub parki kulturowe o wybitnej wartości dla kultury mogą zostać uznane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za pomnik historii.

2) PARKI KULTUROWE

Park kulturowy może zostać utworzony przez Radę Gminy na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Celem utworzenia parku kulturowego jest zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

3) USTALENIE OCHRONY W MIEJSCOWYM PLANIE ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ma miejsce w ramach procedury sporządzania tego dokumentu.

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się ochronę zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, oraz w zależności od potrzeb ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków [art.19, ust 1, pkt. 2) i ust.3 ustawy].

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się: 1) krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami (art. 18 ust.2 ustawy), a także uwzględnia się ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz parków kulturowych [art.19 ust 1. pkt. 1) i 3) ustawy].

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art. 19 ust. 2.ustawy)

4) OCHRONA WALORÓW KULTUROWYCH I HISTORYCZNYCH NA PODSTAWIE USTAWY O OCHRONIE PRZYRODY

Ochrona wartości kulturowych i historycznych jest uwzględniana przy tworzeniu form ochrony na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (Dz. U. z 2004 r. nr 92, poz. 880). Do form ochrony przyrody, które uwzględniają ochronę wartości kulturowych należą: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.

ZAŁĄCZNIK 2.

LISTA OBIEKTÓW PROPONOWANYCH DO WŁĄCZENIA DO WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

1) ZABYTKI NIERUCHOME

a) Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków nieruchomych a nie włączone do ewidencji

1. Dom przy ulicy Kościelnej 3 z początku XIX w.
2. Dom przy ulicy Rynkowej 2 (Podymnego) z połowy XVII w. Rzekomo dawny zbór ariański.
3. Układ urbanistyczny miasta Czeladź.

b) Obiekty o wartościach zabytkowych i historycznych związanych z tradycją miasta

Zespoły zabudowy patronackiej

1. ul. Szpitalna 59-63 – budynki murowane z kamienia, z początku XX w.
2. Układ urbanistyczny wraz z terenami zieleni i zabudowa osiedla robotniczego „Piaski”, w tym budynki przy:
 - ul. Betonowa 1-4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34,
 - ul. Francuska 1, 5, 7, 9, 11, 13,
 - ul. Kościuszki 1, 3-8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26,
 - ul. Krzywa 1-5,
 - ul. 3-Kwietnia 2-22, 24, 26, 28,
 - ul. Mickiewicza 8, 10,
 - ul. Nowopogońska 210, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 224, 230, 232, 234, 236, 238, 240, 242
 - ul. Płocka – 1, 3, 5, 7,
 - ul. Sikorskiego 1, 3, 5, 5a, 6-12,
 - ul. Warszawska 1-8, 10
 - ul. Zwycięstwa 1, 3,
3. Zabudowa koloni robotniczej „Saturn” z terenami zieleni w tym budynki przy:
 - ul. Dehnelów 2, 2a, 10, 12, 24, 26, 28, 30
 - ul. Katowicka 121
 - ul. Legionów 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 34, 36, 38
 - ul. 21-Listopada 1-11, 13-17, 19-20
4. Zabudowa przy ul. Szpitalnej 59, 61, 63

Budynki

1. ul. Bytomska 2 – budynek murowany z XIX w.
2. ul. Bytomska 13 – budynek murowany z początków XX w.
3. ul. Bytomska 16 – budynek drewniany z XVIII w.
4. ul. Bytomska 21 – budynek murowany z początku XX w.
5. ul. Bytomska 35 – budynek murowany z początku XX w.
6. ul. Bytomska 53 – budynek murowany z początku XX w.
7. ul. Bytomska 65 – budynek murowany z początku XX w.

8. ul. Ciasna 1 – budynek drewniany z XIX w.
9. ul. Ciasna 2 – budynek drewniany z XIX w.
10. ul. Grodziecka 9 – budynek murowany z początku XX w.
11. ul. Kacza 8 – brama budynku.
12. ul. Katowicka 42 – budynek murowany (szkoła) z okresu międzywojennego
13. ul. Katowicka 81 – budynek murowany z początku XX w.
14. ul. Katowicka 83 – budynek murowany z początku XX w.
15. ul. Katowicka 111 – budynek murowany z okresu międzywojennego
16. ul. Kościelna 1 – budynek murowany z 1886 r.
17. ul. 1-Maja – budynek kina „Uciecha” – z okresu międzywojennego
18. ul. Pieńkowskiego 1- budynek murowany
19. ul. Pieńkowskiego 17- budynek murowany z końca XIX w.
20. ul. Pieńkowskiego 21- budynek murowany z końca XIX w.
21. ul. Pieńkowskiego 39- budynek drewniany z 1810 r.
22. ul. Podwalna 4 – budynek murowany z końca XIX w.
23. ul. Podwalna 19 – budynek murowany z połowy XIX w.
24. ul. Przełajska 32 – budynek murowany z końca XIX w.
25. Rynek 10 – budynek murowany z przełomu XVIII i XIX w.
26. Rynek 14 - budynek murowany z drugiej połowy XIX w.
27. Rynek 22 – budynek murowany z połowy XIX w.
28. Rynek 26 - budynek murowany z przełomu XIX i XX w.
29. ul. Staszica 17 – budynek murowany z początku XX w.

Parki

1. Park miejski przy ulicy 1-Maja/Katowickiej – fragment parku założonego w 1905 roku.
2. Teren parkowy przy ul. Dehnelów, przy obiektach reprezentacyjnych daw. kopalni „Saturn”.
3. Ogród Morwowy 1931r.
4. Fragment parku przy koloni robotniczej 21-Listopada z początków XX w.
5. Ogród Jordanowski przy ul. Mickiewicza
6. Ogródki działkowe pomiędzy kolonią robotniczą przy ul. 21-Listopada i Brynicą.
7. Ogród Jordanowski, 1924 rok, projektant: Stanisław Celichowski.

Cmentarze

1. Cmentarz parafialny kościoła rzymsko-katolickiego p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika u. Nowopogońska.
2. Cmentarz żydowski, ul. Będzińska.
3. Cmentarz epidemiologiczny, ul. Strzelecka.

Zespoły przemysłowe

1. Zespół przepompowni wody przy ul. Staszica 124 z początku XX w.

2) ZABYTKI RUCHOME

1. Zespół zabytków ruchomych znajdujących się w kościele parafialnym pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika, w jego otoczeniu oraz na plebani w Czelandzi –

opisane w załączniku 1 w poz. 1-60 do decyzji z 12 lutego 1980 roku (z 28 grudnia 1971r., z 28 grudnia 1971r.) o w pisie do rejestru zabytków.

2. Kapliczki i krzyże przydrożne w tym:

- Przydrożna figura na rozbudowanym cokole przedstawiająca Najświętsze Serce Pana Jezusa ufundowana przez parafian Czeladzi w 1906 r. zlokalizowana przy ulicy Cmentarnej.
- Kamienna figura Najświętszej Marii Panny z początków XX wieku zlokalizowana przy kościele parafialnym p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika (ulica Bytomska/Kościelna).
- Kamienna figura św. Jana Nepomucena z końca XVIII w. zlokalizowana przy kościele parafialnym p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika (ulica Bytomska), przeniesiona z rynku.
- Figura „Pieta” zlokalizowana przy kościele parafialnym p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika.
- Kapliczka słupowa z figurą Chrystusa Frasobliwego zlokalizowana przy ulicy Przelajskiej 88 w rejonie skrzyżowania z ulicą Łączkową.
- Kapliczka słupowa zlokalizowana przy ulicy Wojkowickiej, przy torach kolejowych.
- Kapliczka słupowa przy ulicy Bytomskiej, koło budynku nr 31.
- Kapliczka słupowa zlokalizowana na skrzyżowaniu ulicy Francuskiej i Kościuszki.
- Kapliczka przydrożna, murowana przy ulicy Mysłowickiej (przy ul. Tulipanów).
- Krzyż przydrożny stalowy na postumencie przy ulicy Mysłowickiej 33.
- Krzyż przydrożny przy ulicy Grodzieckiej 106.
- Figura kamienna przy ulicy Będzińskiej.

ZAŁĄCZNIK 3.

LISTA OBIEKTÓW PROPONOWANYCH DO WNIOSKOWANIA O WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW

[Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu lub na wniosek właściciela (art. 9 ustawy)].

1. Zespół obiektów poprzemysłowych kopani Saturn wraz z wyposażeniem:
 - Budynek wieży basztowej szybu II z 1890 roku wzmocniony w 1949 roku – obiekt unikalny.
 - Budynek nadszybowy (dawna wieża basztowa) ze stalową wieżą szybu I (przedział pn.) powstały w latach 1892 i 1902 przebudowany w latach 60. i 70. XX w. (przy instalacji wieży pd).
 - Budynek maszynowni szybu I (przedział pn.) wraz z parowo-elektrycznym urządzeniem wyciągowym, z lat 1902 i 1910, (drobne zmiany z okresu międzywojennego i lat 60. XX w.).
 - Budynek maszynowni szybu II z 1890 r. z urządzeniem wyciągowym z 1801 r. przebudowany w 1910 r. i w 1960 r. (likwidacja parowego napędu z pozostawieniem niektórych pierwotnych podzespołów).
 - Budynek dawnej siłowni (sprężarkownia i rozdzielnia) z lat 1902-1908 z drobnymi przekształceniami z 1965r. i lat 80. XX w., wyposażony w unikalne urządzenia.
2. Zespół obiektów reprezentacyjnych i mieszkalnych kopalni Saturn wraz z otoczeniem parkowym (ul. Dehnelów 2, 2a, 10, 12, 24, 26, 28, 30). Ogród Jordanowski przy ul. Katowickiej, z 1924 r., projektant: Stanisław Celichowski.
3. Pozostałe budynki osiedla robotniczego „Piaski” wraz z zielenią towarzyszącą:
 - ul. 3-Kwietnia 8, 28
 - ul. Kościuszki 1, 7
 - u. Mickiewicza 10
 - ul. Sikorskiego 5, 5a, 7, 9, 11, 12
 - ul. Zwycięstwa 3
 - ul. Nowopogońska 222, 224,
 - ul. Płocka 1,3,5,7
 - ul. Francuska 1

ZAŁĄCZNIK 4.

OCHRONA I OPIEKA NAD ZABYTKAMI W POLITYCE PAŃSTWA ORAZ W POLITYCE REGIONALNEJ I PONADLOKALNEJ

1) KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Art. 84 ustawy nakłada na Ministra Kultury obowiązek sporządzenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie powinny zostać określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami obecnie jest opracowywany.

W tezach do *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami* określono siedem podstawowych zasad konserwatorskich:

- *primum non nocere*,
- maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymanie się od działań niekoniecznych),
- usuwania tylko tego, co na oryginał działa niszcząco,
- czytelności i odróżnialności ingerencji,
- odwracalności metody i materiałów,
- wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Zasady te powinny być uwzględniane podczas prowadzenia wszelkich prac przy zabytkach przez wszystkie osoby działające w sferze opieki nad zabytkami, w tym przez: pracowników urzędów, konserwatorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli, użytkowników i innych.

2) NARODOWY PROGRAM KULTURY „OCHRONA ZABYTKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2007-2013”

Narodowy program kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2007-2013” jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury *Narodowej strategii rozwoju kultury 2007-2013*. Określa on politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego do 2013 r.

Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Celami cząstkowymi programu są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości przez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków do rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem.

W programie sformułowano dwa priorytety działań:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

W ramach priorytetu 1 ustalono trzy działania:

Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków. Celem głównym tego działania jest dostosowanie strefy ochrony zabytków do rzeczywistości gospodarczej. W ramach działania przewidziano prowadzenie szerokich konsultacji ze środowiskami związanymi z ochroną zabytków w celu sformułowania propozycji zmian instytucjonalnych, prawnych i funkcjonalnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne. W ramach tego działania przewidziano realizację dwóch programów:

Program: *Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej*
Celem programu jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów współfinansowanych z funduszy strukturalnych. W ramach programu prowadzone są specjalne szkolenia.

Program: *Promesa Ministra Kultury*
Celem programu jest udział wkładu krajowego w montażu finansowym wybranych projektów współfinansowanych z funduszy europejskich.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości przez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych. Działanie to będzie realizowane przez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystycznych. Będzie wykonywane na terenie miast: Gdańsk, Kraków, Poznań, Warszawa i Wrocław. Do roku 2013 przewidziano realizację dwóch programów:

Program: *Narodowy produkt turystyczny miasta stołecznego Warszawy „Trakt Królewski”*

Program: *Fryderyk Chopin 2010.*

W ramach priorytetu 2 ustalono dwa działania:

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.
Działanie będzie polegało na podnoszeniu wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego oraz na rozwijaniu zainteresowań społeczeństwa problematyką ochrony zabytków.
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice.
Działanie to realizowane będzie przez wdrożenie Programu *Absent Patrimonium*, który przewiduje realizację sieci informacji o zabytkach wwożonych, wywożonych i przewożonych przez granice oraz o zabytkach zaginionych.

3) STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO NA LATA 2000-2020

Zaktualizowana *Strategia rozwoju województwa śląskiego na lata 2000-2020* została przyjęta przez sejmik Województwa Śląskiego w 2005 roku. Strategia jest zgodna z najważniejszymi kierunkami rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, nakreślonymi w dokumentach planistycznych szczebla krajowego, oraz ze strategicznymi celami i priorytetami europejskiej polityki spójności w latach 2007-2013 zawartymi w *Partnerstwie na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia*, w odnowionej Strategii Lizbońskiej z lutego 2005 r. oraz *Strategicznym wytycznych wspólnoty na lata 2007-2013*. Pozwoliło to zorientować priorytety i kierunki działań strategii na konkurencyjność regionalną, wzrost zatrudnienia oraz gospodarkę opartą na wiedzy. Opieka nad zabytkami jako element procesów gospodarczych regionu jest odzwierciedlona we wszystkich celach strategicznych:

Cel I - Wzrost wykształcenia mieszkańców oraz ich zdolności adaptacyjnych do zmian społecznych i gospodarczych w poczuciu bezpieczeństwa społecznego i publicznego.

Cel II - Wzrost innowacyjności i konkurencyjności gospodarki.

Cel III – Poprawa jakości środowiska naturalnego i kulturowego oraz zwiększenie atrakcyjności przestrzeni.

Cel IV - Rozbudowa oraz unowocześnienie systemów infrastruktury technicznej.

4) PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego (zwany dalej planem) został uchwalony przez Sejmik Województwa Śląskiego w 2004 roku. Jest to dokument planowania strategicznego określający działania, za pomocą których samorząd województwa wpływa na rozmieszczenie funkcji terenów w przestrzeni i ich wzajemne powiązanie. Plan uwzględnia założenia polityki przestrzennej państwa i tworzy warunki do realizacji ustaleń strategii rozwoju województwa.

Plan uwzględnia opiekę nad zabytkami, co jest określone w ustaleniach planu w zakresie:

Celu I - Dynamizacja i restrukturyzacja przestrzeni województwa.

Celu II – Wzmocnienie funkcji węzłów sieci osadniczej.

Celu III – Ochrona zasobów środowiska, wzmocnienie systemu obszarów chronionych i wielofunkcyjnego rozwoju terenów otwartych.

Bezpośrednie odniesienia do zasobów zabytkowych Czeladzi znajdują się w celu I - dynamizacja i restrukturyzacja przestrzeni województwa, kierunku polityki przestrzennej 4. - rewitalizacja miejskich dzielnic, działaniu 4.1. rewaloryzacja dzielnic śródmiejskich – obejmująca m.in. zagadnienia zabytkowych układów urbanistycznych historycznych miast, w tym np. [...] Czeladzi [...].

Sposoby opieki nad zabytkami, które mogą mieć miejsce na terenie Czeladzi uwzględnione są również w innych ustaleniach planu:

Celu I: dynamizacja i restrukturyzacja przestrzeni województwa, kierunku działań przestrzennych 4: wykreowanie zintegrowanego produktu turystycznego: działaniu 4.1. podnoszenie rangi obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków sakralnych, przemysłowych, rezydencjonalnych, budownictwa drewnianego; działaniu 4.2. – tworzenie markowych produktów turystycznych, - turystyki miejskiej kulturowej – organizowanej ze szczególnym uwzględnieniem turystyki przemysłowej w tym udostępniania zabytkowej architektury przemysłowej, starych maszyn, wycofanych z eksploatacji pojazdów, nieczynnych kopalń itd.; działaniu 4.3. - tworzenie tematycznych szlaków turystycznych obejmujących zagadnienie turystyki przemysłowej, miejskiej, pielgrzymkowej, kulturalnej, związanej z architekturą drewnianą i architekturą obronną, oraz uwzględnieniem promocji ruchu pieszego, samochodowego, rowerowego, turystyki konnej.

Celu II: wzmocnienie funkcji węzłów sieci osadniczej, kierunku polityki przestrzennej 1. - promowanie zwartych miast efektywnie wykorzystujących teren, działaniu 1.1. - rewitalizacja terenów zdegradowanych i poprzemysłowych w miastach – obejmującym między innymi zagadnienia wzmocnienia systemu ekologicznego miast oraz adaptacji zabytków przemysłu i techniki oraz związanych z nimi osiedli patronackich i budownictwa rezydencjonalnego, przede wszystkim w miejskich aglomeracjach oraz kierunku polityki przestrzennej 4. - rewitalizacja miejskich dzielnic, działaniu 4.3. - rewaloryzacja osiedli patronackich oraz działaniu 4.5. – kształtowanie otwartych terenów zieleni miejskiej (ze szczególnym uwzględnieniem WPKiW) obejmujące między innymi zagadnienia powiązań tych terenów z korytarzami ekologicznymi, w tym zakaz zabudowy korytarzy ekologicznych obiektami kubaturowymi.

5) STRATEGIA ROZWOJU KULTURY W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM NA LATA 2006 – 2015

Strategia rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006-2015 (zwana dalej strategią) została przyjęta przez Sejmik Województwa Śląskiego w sierpniu 2006r. Jest to dokument strategiczny określający cele **wizje, pola i cele strategiczne oraz kierunki działań w obszarze kultury w województwie śląskim.**

W strategii wyznaczono cztery cele strategiczne:

Cel I. Wzrost kompetencji potrzebnych do uczestnictwa w kulturze, aktywnego zarządzania kulturą i twórczości artystycznej w warunkach gospodarki rynkowej.

Cel II. Wzrost poziomu uczestnictwa w kulturze (biernego – w roli odbiorców treści kulturowych i czynnego – w roli twórców treści kulturowych).

Cel III. Upowszechnianie i zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu (materialnego i niematerialnego) oraz jego lepsze wykorzystywanie do celów turystycznych.

Cel IV. Tworzenie lepszych warunków dla rozwoju środowisk twórczych i wykorzystywanie ich kreatywności.

Opieka nad zabytkami będzie realizowana na podstawie wszystkich kierunków działań III celu strategicznego oraz wybranych kierunków działań I i II celu strategii. Programem

operacyjnym dla strategii jest *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim*.

6) WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2006-2009 (zwany dalej programem) został przyjęty przez Sejmik Województwa Śląskiego w październiku 2006r. Jest on instrumentem realizacji wojewódzkiej strategii działań wobec obiektów zabytkowych zawartej w dokumentach strategicznych. Określa warunki niezbędne do włączenia zabytków w procesy gospodarczego rozwoju województwa przy pomocy zróżnicowanych podmiotów gospodarczych. Wizja programu brzmi: **Dobrze zachowane, zadbane zabytki stanowiące o tożsamości regionu elementem rozwoju gospodarczego województwa**. Osiągnięcie wizji programu będzie możliwe za pomocą dwóch celów strategicznych i pięciu celów operacyjnych:

- Cel strategiczny I – Kształtowanie kulturowego obrazu województwa
 - Cel operacyjny I.1 – Ustalenie potencjału zasobów zabytkowych województwa
 - Cel operacyjny I.2 – Budowa systemu zarządzania zabytkami województwa
 - Cel operacyjny I.3 – Włączenie zabytków w procesy gospodarcze
- Cel strategiczny II – Kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego regionu
 - Cel operacyjny II.1 – Propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami
 - Cel operacyjny II.2 – Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami

Cele programu będą realizowane za pomocą określonych kierunków działań i przypisanych im rodzajów zadań.

7) STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU ZAGŁĘBIA DĄBROWSKIEGO

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Zagłębia Dąbrowskiego została przyjęta w 2004 roku w formie Porozumienia między władzami samorządowymi jednostek samorządu zagłębiowskiego. Zawiera ona spis projektów ważnych dla rozwoju Zagłębia. Wśród przedsięwzięć zapisanych w strategii znajdują się działania dotyczące dziedzictwa kulturowego Czeladzi.:

- Zagospodarowanie terenów i obiektów po KWK „Saturn”
- Przebudowa układu komunikacyjnego północno-wschodniej części Aglomeracji Górnośląskiej (w tym przebudowa układu obwodowego i komunikacyjnego Starego i Nowego Miasta w Czeladzi).
- Rewitalizacja czeladzkiego Starego Miasta
- Rewitalizacja doliny Brynicy

ZAŁĄCZNIK 5.

KOMPETENCJE W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW

Ustawa z 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568) określa kompetencje w zakresie ochrony zabytków. Organami ochrony zabytków są (art. 89):

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w którego imieniu zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- 2) wojewoda, w którego imieniu zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Do zadań Generalnego Konserwatora Zabytków należy w szczególności (art. 90, ust. 2):

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- podejmowanie działań związanych ze wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami,
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych nieprawnie za granicę,
- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków,
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich,
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych i rzeczowych,
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”,
- współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków,
- organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- podejmowanie działań związanych z troską o zabytki dotyczące historii Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Do zadań Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków należy w szczególności (art. 91, ust. 4):

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sporządzanie w ramach przyznanych środków budżetowych planów finansowych ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków (w formie zbioru kart ewidencyjnych) oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,
- wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,

- sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,
- upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
- współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Ustawa określa również kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami Ustawa nakłada na samorząd terytorialny obowiązek:

- Prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, pkt. 4).
- Uwzględnienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (art.18 i 19)

Gmina ma prawo objąć obiekty zabytkowe ochroną:

- Przez utworzenie parku kulturowego na podstawie uchwały rady gminy.
- Za pomocą ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w ramach procedury sporządzania niniejszego dokumentu.

ZAŁĄCZNIK 6.

SPOSOBY FINANSOWANIA INWESTYCJI W DZIEDZINIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1) UWAGI DOTYCZĄCE MECHANIZMÓW FINANSOWYCH OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W NIEKTÓRYCH KRAJACH EUROPY ZACHODNIEJ¹

Podstawowym źródłem finansowania kultury są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa i budżetów samorządów, przy czym środki samorządowe stanowią minimum połowę środków publicznych i sięgają nawet 2/3 tych wydatków. Do rozdziału środków włączone są instytucje pozarządowe i organizacje, których działalność opiera się na zasadzie tzw. „przedłużonego ramienia”. Przy rozdziale środków obowiązuje zasada współfinansowania.

Coraz większego znaczenia nabiera tzw. finansowanie pośrednie – różnego rodzaju ulgi i zwolnienia podatkowe, zachęcające do finansowania kultury ze źródeł prywatnych, bądź łagodzących ostrość reguł gry rynkowej. Sprzyja to prywatnemu finansowaniu sfery zabytków. Podstawowymi źródłami finansowania prywatnego są: firmy prywatne (sponsoring), fundacje i inne organizacje *non-profit* oraz darczyńcy indywidualni.

Ważnym źródłem finansowania sfery związanej z zabytkami jest wykorzystanie części zysków z loterii państwowej lub organizacja specjalnych loterii na cele związane z opieką nad zabytkami.

2) MECHANIZMY FINANSOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI PRZEZ UNIEJ EUROPEJSKĄ

Podstawę przekazywania środków finansowych UE na rzecz kultury stanowi art. 151 traktatu amsterdamskiego. Zgodnie z tym artykułem kultura przyczynia się do rozkwitu państw członkowskich z poszanowaniem ich narodowej i regionalnej różnorodności, jednocześnie promując wspólne dziedzictwo kulturowe kontynentu europejskiego. Unia Europejska, w sytuacjach koniecznych wspiera działania prowadzone przez poszczególne kraje. Działania te obejmują zarówno podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie kultury i historii narodów europejskich, jak i zachowanie oraz ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim.

Unia Europejska finansuje sferę kultury na zasadzie współfinansowania, w tym ochronę i opiekę nad zabytkami:

- w ramach programów wspólnotowych adresowanych bezpośrednio do sektora kultury – Program *Kultura 2000*,
- przez fundusze strukturalne (FS) utworzone w celu wyrównywania poziomu rozwoju regionów w zjednoczonej Europie (kultura jest uznana za jeden z czynników rozwojowych regionów).

W ramach Programu *Kultura 2000* można finansować imprezy i przedsięwzięcia kulturalne w tym promujące:

¹ Na podstawie *Narodowego Programu Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2013*.

- zagadnienia dziedzictwa kulturowego,
- metody konserwacji
- upowszechnianie zabytków.

Program wspiera wysokobudżetowe projekty o charakterze europejskim, których realizacja oparta jest na współpracy partnerów zagranicznych. Program działa w rocznych edycjach, z których każdy ma określoną dziedzinę priorytetową. W roku 2004 było nią dziedzictwo kulturowe.

Finansowanie kultury ze środków funduszy (FS) strukturalnych jest uwarunkowane wykazaniem jej wpływu na rozwój społeczno-ekonomiczny regionów. Celem działania nie jest rewaloryzacja zabytków, ale skutek, jaki przyniesie dla pobudzenia regionalnej gospodarki, tworzenia miejsc pracy, poprawy atrakcyjności regionów. Warunkiem koniecznym wykorzystania środków funduszy strukturalnych do realizacji projektów związanych z opieką nad zabytkami jest uwzględnienie tych działań w planie strategicznym rozwoju regionu. Z funduszy strukturalnych znaczenie dla finansowania sfery opieki nad zabytkami do roku 2006 miały: 1) Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (ERDF) i 2) Europejski Fundusz Społeczny (ESF), 3) Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnych (EAGGF), 4) Jednolity Instrument Finansowania Rybołówstwa (FIFG). Dofinansowanie z tych funduszy w przypadku niektórych działań będzie możliwe do 2008 r.

Na lata 2007-2013 zostały ustanowione trochę inne zasady finansowania działań ze środków UE. W tym okresie strefa opieki nad zabytkami będzie mogła być finansowana ze środków:

- Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFDF),
- Europejskiego Funduszu Społeczny (ESF) (w ramach polityki spójności),
- Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW),
- Europejskiego Funduszu Rybołówstwa (EFR).

Zasadnicza zmiana dotyczy sposobu alokacji środków z EFRR. Będzie się ona odbywać za pomocą programów operacyjnych (PO) zarządzanych przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego oraz regionalnego programu operacyjnego (RPO) zarządzanego przez samorząd województwa. Dla finansowania sfery opieki nad zabytkami zasadnicze znaczenie ma RPO i będzie dotyczyć działań o znaczeniu regionalnym. Wśród programów operacyjnych dla sfery opieki nad zabytkami znaczenia mogą mieć:

- *Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej* – dotyczą działań w sferze kulturalnej realizowanych na obszarach przygranicznych,
- *PO Infrastruktura i Środowisko* – dotyczy przedsięwzięć o znaczeniu ponadregionalnym,
- *PO Konkurencyjna gospodarka* – dotyczy działań mających na celu wzmocnienie roli przedsiębiorstw w procesie budowy gospodarki opartej na wiedzy,
- *PO Kapitał ludzki* - dotyczy działań mających na celu:
 - wykorzystanie potencjału zasobów ludzkich przez wzrost zatrudnienia,
 - wykorzystanie potencjału adaptacyjnego przedsiębiorstw i ich pracowników,
 - podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa.

Zgodnie z Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Śląskiego na lata 2007–2013 działania związane ze strefą opieki nad zabytkami będą mogły być realizowane w priorytecie: IV. Kultura

oraz w innych priorytetach takich jak:

- I. Badania i rozwój technologiczny, innowacje, przedsiębiorczość.
- II. Społeczeństwo informacyjne.
- III. Turystyka.
- V. Środowisko, działanie 5.5. Ochrona przyrody i różnorodności biologicznej.
- VI. Zrównoważony rozwój miast, działania:
 - 6.1. Wzmocnienie regionalnych ośrodków wzrostu;
 - 6.2. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

Oddzielną kategorią instrumentów finansowych UE są tzw. inicjatywy wspólnotowe zarządzane przez odpowiednie dyrekcje generalne Komisji Europejskiej. Obecnie są realizowane:

- INTERREG III – ma na celu wspieranie harmonijnego, zrównoważonego wzrostu na całym terytorium wspólnoty, zwłaszcza w zakresie ekonomicznej i społecznej spójności.
- EQUAL 0 – ma na celu promować nowe sposoby walki z wszystkimi formami dyskryminacji i nierówności na rynku pracy w ramach współpracy międzynarodowej (np. rasizm, ksenofobia, usytuowanie w systemie zatrudnienia kobiet i mężczyzn).
- URBAN – odnosi się do promowania zrównoważonego wzrostu na terenach miejskich i ukierunkowana jest na ekonomiczną i społeczną regenerację zwłaszcza tych obszarów, które znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji.
- LEADER+ – ukierunkowany jest, analogicznie jak w inicjatywie URBAN, na rozwój terenów wiejskich.

Innym instrumentem finansowym, który może być wykorzystany w procesie opieki nad zabytkami jest Mechanizm Finansowy EOG. Środki z Mechanizmu Finansowego EOG są przeznaczone na projekty z zakresu kultury realizowane w ramach priorytetu 3 „Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego”. W ramach tego priorytetu do realizacji możliwe będą działania z zakresu:

- Rewaloryzacji, renowacji, rozbudowy, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne i turystyczne publicznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowanych w ramach przyjętych strategii narodowych produktów turystyki kulturalnej na terenie historycznych dzielnic miast.
- Rewaloryzacji, renowacji, rozbudowy, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne i turystyczne zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli i zespołów obronnych stanowiących materialne dziedzictwo kultury europejskiej.
- Rewitalizacji zabytkowych obiektów poprzemysłowych oraz ich adaptacji i wyposażenia na cele kulturalne, w tym zwłaszcza adaptacji na muzea nowoczesności i galerie sztuki współczesnej.
- Renowacji, ochrony i zachowania kościołów oraz miejsc pamięci i martyrologii o wymiarze europejskim.
- Kompleksowych programów konserwacji publicznych zbiorów zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów o europejskim znaczeniu, w tym digitalizacja i elektroniczne udostępnianie zbiorów przez Internet.

- Tworzenia systemów informacji i zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki przez granice oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.
- Kompleksowych projektów rewaloryzacji i odnowy historycznych centrów miast zgodnych z Narodowym programem kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa narodowego”.
- Projektów z zakresu rewaloryzacji zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych i ich adaptacji na cele kulturalne.
- Projekty z zakresu budowy, rozbudowy, rekonstrukcji i adaptacji infrastruktury kulturalnej w miejscowościach o znaczeniu symbolicznym dla kultury (np. pola bitew, miejsca pamięci, miejsca kultu).

3) FINANSOWANIE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE²

a) Źródła finansowania

Źródła finansowania ochrony i opieki nad zabytkami można ogólnie podzielić na:

- środki publiczne,
- środki prywatne.

• Środki publiczne

Finansowanie środkami publicznymi realizowane jest na wszystkich szczeblach administracji publicznej. Źródłem finansowania zadań są środki planowane w rocznych ustawach budżetowych. Składają się na nie zarówno środki własne, jak i pochodzące z zagranicy (w tym z Unii Europejskiej). Środkami przeznaczonymi na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego dysponują ministrowie i wojewodowie, przy czym większa część środków pozostaje w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury.

Wydatki z budżetu państwa na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować:

- bezpośrednie wydatki na zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek budżetowych,
- wydatki w formie:
 - dotacji dla jednostek samorządu terytorialnego,
 - dotacji dla innych jednostek sektora finansów publicznych,
 - dotacji spoza jednostek sektora finansów publicznych (osób fizycznych, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych).

Dotacje z budżetu państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami mogą mieć charakter:

- dotacji celowych,
- dotacji przedmiotowych,
- dotacji podmiotowych.

Obok instrumentu finansowania strefy ochrony i opieki nad zabytkami, jakim jest budżet państwa, istnieją wieloletnie instrumenty planowania finansowego. Planowanie takie w zakresie wydatków bieżących (niemajątkowych) jest możliwe przez dołączenie do ustawy

² Na podstawie: Modele i Mechanizmy Finansowe Ochrony Dziedzictwa Kulturowego w: Wojewódzkim Programie Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski.

budżetowej programów wieloletnich ustanawianych przez Radę Ministrów. Oznacza to, że w kolejnych ustawach budżetowych planowane będą wydatki na dany program w kwotach ustalonych w zestawieniu wieloletnim dołączonym do ustawy budżetowej. Ponadto opracowywanie wieloletnich programów i projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności oraz innych środków UE jest obowiązkiem ustawowym.

Przekazywanie publicznych środków na rzecz strefy ochrony i opieki nad zabytkami może się również odbywać w ramach gospodarki pozabudżetowej. Gospodarka pozabudżetowa oznacza realizację zadań publicznych nie przez jednostki budżetowe, (których dochody i wydatki w całości obejmowane są budżetem państwa), ale przez zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze przy jednostkach budżetowych), rachunki środków specjalnych (jednostek budżetowych) oraz przez fundusze celowe. W takich konstrukcjach finansowych istnieje uzależnienie wydatków od pozyskiwanych dochodów oraz bezpośrednie powiązanie wpływających dochodów z określonymi wydatkami. Zakłady budżetowe i gospodarstwa pomocnicze może tworzyć minister i wojewoda. Rachunki środków specjalnych są dodatkowym źródłem pieniędzy (poza budżetem), jakie może uzyskać jednostka budżetowa. Fundusze celowe są powoływane ustawowo. Mają określone przeznaczenie i dysponenta. Jedynym funduszem działającym w strefie ochrony i opieki nad zabytkami jest Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa (fundusz państwowy).

Stosowanym instrumentem z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami jest przekazywanie dóbr kultury na utrzymanie przez państwowe osoby prawne. Finansowanie opieki nad zabytkami na stanie państwowych osób prawnych powinno być dokonywane z ich środków własnych. Zabytki i inne dobra kultury mogą pozostawać w dyspozycji państwowych osób prawnych takich jak:

- instytucje kultury (w tym muzea),
- spółki lub agencje państwowe.

Państwowe wydatki na ochronę i opiekę nad zabytkami realizowane są również w ramach budżetowych wydatków jednostek samorządu terytorialnego, przede wszystkim województw samorządowych i gmin. Samorządy dysponują wieloletnimi instrumentami planowania finansowego. Analogicznie jak budżet państwowy samorządy mogą realizować wydatki budżetowe w tej sferze przez: samorządowe osoby prawne, gospodarkę pozabudżetową, środki specjalne samorządowych jednostek budżetowych. Dodatkowo (w przeciwieństwie do budżetu państwa) jednostki samorządów terytorialnych mogą tworzyć fundacje, których zadaniem może być ochrona i opieka nad zabytkami. Wydatki samorządów na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować bezpośrednie wydatki na:

- zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek organizacyjnych,
- wydatki w formie dotacji.

• Środki prywatne

Sektor prywatny jest istotnym, ale mało wykorzystanym źródłem wspomaganie zadań publicznych sfery ochrony i opieki nad zabytkami. Wykorzystanie tego źródła jest uwarunkowane odpowiednimi rozwiązaniami prawnymi. Do zwiększenia udziału środków prywatnych w ochronie i opiece nad zabytkami mogą przyczynić się działania państwa realizowane za pomocą:

- tzw. partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP),

- o pomocy publicznej.

Obecnie w Ministerstwie Gospodarki jest opracowywana ustawa o partnerstwie publiczno-prywatnym. Powinna ona uprościć i ujednolicić procedury formalne PPP. Istotą PPP jest współdziałanie w uzgadnianiu wspólnych celów i w skutecznej oraz efektywnej ich realizacji. Do tej pory w Polsce nie miało miejsca praktyczne zastosowanie zasady PPP w realizacji zadań publicznych ze sfery ochrony i opieki nad zabytkami.

Pomoc publiczna to określone zasady wsparcia podmiotu gospodarczego przez państwo (na wszystkich poziomach: centralnym, regionalnym, lokalnym), oraz przez władze samorządowe, organizacje, a nawet osoby, nad którymi państwo nie sprawuje bezpośredniej kontroli, a które oferują pomoc na podstawie zleceń pochodzących od organów państwowych w jakiegokolwiek formie (np. dotacji, rozłożenia spłaty podatku na raty, zwolnienia z zaległości podatkowych, zwolnienia z należności niepodatkowych, udzielenia preferencyjnej pożyczki lub kredytu). Ochrona dóbr kultury jest jednym z dopuszczalnych rodzajów pomocy publicznej w UE, choć podlega zasadniczym ograniczeniom.

b) Zasady finansowania

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Sprawowanie opieki nad zabytkiem, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny ma jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym jst.

Na zasadach i w trybie określonym w przepisach odrębnych prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku będącym w posiadaniu jednostek organizacyjnych zaliczanych do sektora finansów publicznych są finansowane ze środków przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetu, bądź jst, którym podlegają te jednostki.

Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza finansować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytku archeologicznego.

Osoba fizyczna, jst lub inna jednostka organizacyjna będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, bądź posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku.

Dotacja taka może być udzielona przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego” lub przez wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja może być udzielona do wysokości 50% (w szczególnych przypadkach 100%) nakładów koniecznych i może być udzielona na dofinansowania: nakładów koniecznych do wykonania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po złożeniu tego wniosku lub nakładów koniecznych do wykonania prac konserwatorskich, restauratorskich,

lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być również udzielane przez organ stanowiący gminy, powiaty lub województwa na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

WYKORZYSTANE MATERIAŁY I LITERATURA

1. *Waloryzacja Kulturowa gminy Czeladź w: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Czeladź*, załącznik nr 2 do Diagnozy i uwarunkowań stanu istniejącego, 1999
2. Ł a b u z M i S. *Katalog zabytków czeladzi*, maszynopis, 2000
3. *Studium rewitalizacji strefy staromiejskiej*
4. K o n d r a c k i J. *Geografia regionalna Polski*, 1998

WYKORZYSTANE DOKUMENTY STRATEGICZNE

1. Narodowy Program kultury „*Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2013*”
2. Strategia rozwoju województwa śląskiego na lata 2000-2020
3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego
4. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie śląskim na lata 2006 - 2009
5. Strategia rozwoju zagłębia dąbrowskiego
6. Strategia rozwoju miasta Czeladź na lata 2005-2015
7. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Czeladź
8. Program rewitalizacji obszarów miejskich Czeladzi na lata 2005-2008